Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 19 (10916) | 1979 чылдың январь 23, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

Бүгү-эвилел чизези чоруп тур

ШЫНАРЛЫГ ДООЗАР ДЭЭШ

Бай-Тайга районда Бай-Тал кодээ Советтиң девискээринде чурттакчы чон чизези бо хүннерде хайныышкынныг чоруп турар. Бүгү-эвилел ужур-дузалыг ол кампанияга бай-тайгажылар багай эвес белеткенгеннер. Алды кижи составтыг чизечилер бөлүү район төвүнге болгаш кодээ Советтиң бодунга болган өөредилге-практиктиг семинарларга белеткеп алган. Совхоз конторазында, албан организация черлеринде, хойжу бригадалар төптеринде чизеге хамааржыкан плакаттарны, лозуңнарны, кыйгырыгларны аскан, лекция, беседалар кылдынган.

Ырак одарларда кыштаглап турар хойжуларны, сарлык кадарчыларын, чылгычыларны баш удур чизелеп доскан. Кыштың чыккылама соогу турза-даа, чизечилер кадыр-берт оруктарга, үш хонук уламчылаан күштүг хат-шуурганга, хөртүкке торулбаан.

Кодээ Советтиң күүскому, «Бай-Тал» совхозтуң дирекциязы Бүгү-эвилел чизезин чогуур хуусаада органзастыг, бедик деңнелге эрттирер дээш бар-ла аргаларны ажыглап турар. Совхоз хүн бүрүде 2—3 автомашинаны тускайлап бериш, чизечилерниң чемненилтезинден бээр органзастап келген.

Чизени кыска хуусаада доозарынга чурттакчы чон улуг үлүг-хуузун киирип турар. Шивилиг аржаанының чанында кыштап чыдар малчын С. Делгер-оол тос кижи составтыг өг-бүлезин чизеледири-биле чизе төвүнге боду чедип келген. Суурда Маадыр-ие С. Дадар хөй уругларының оол, кызын, хар-назынын, төрүттүнген ай, хүнүн, класын чараштыр даңзылап алган, чизеге хынамчалыг белеткенип алган орган. Ындыгларга канчап өөрүвес боор.

Январь 24-түң бетинде чизени шынарлыг доозар дээш ажыл уламчылавышаан.

БҮДҮРҮЛГЕНИҢ АЖЫКТЫЫН БЕДИДЕР, АЖЫЛДЫҢ ШЫНАРЫН ЭКИЖИДЕР

Республиканың харылзаачыларының социалистиг хүлээлгелери

СЭКП-ниң XXV съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1978 ч) Пленумунуң шиитпирлерин, аңаа СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң чугаазында түңнелдерин болгаш айтыышкыннарны удуртулга болдурбушаан, Тыва АССР-ниң харылзаачылары планныг даалгаларны хуусаадан эрте күүседири, бүдүрүлгениң ажыктыын улгаттырары болгаш ажылдың шынарын экижидери дээш социалистиг чарышка киржири-биле 1979 чылда дараазында социалистиг хүлээлгелерни алганнар:

Продукция хемчээлиниң болгаш тарифтиг орулгаларның талазы-биле чыл планын хуусаадан эрте күүседирип чедип алыр; күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 0,5 хуу ажыр күүсетпишаан, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң күсели-биле продукцияның немелде өзүлдезиниң 65 хуудан эвээш эвезин чедип алыр.

Хоорайның телефон станциязынга 200 болгаш кодээ черлерниң телефон станцияларынга 110 абонентилерни немештир тургузарын хуусаадан эрте, 1979 чылдың декабрь 1-ге чедир чедип алыр болгаш декабрьның 27-ге чедир «Союзпечать» черниң бараан саарылгазының чыл планын күүседир.

200 муң квт. шак электри энергиязын болгаш 50 кезек автодугуйну камнап алыр.

Почтальоннарның ажылынга таарымчалыг байдалды тургузар сорулга-биле Кызыл хоорайның харылзааның бирги салбырынга бөлүк абонентикафтар дамчыштыр дөрт чедирилге участоктарынга корреспонденцияларны автомашиналар-биле чедирерин органзастаар болгаш Чаа Шагаан-Арыг хоорайга харылзааның бир салбырын ажыдар.

Чонга харылзааның ачы-дузаа чедирериниң хевирлерин калбартып, культуразын экижидип тургаш, 26 муң рубльдиң немелде орулгазын алыр.

1979 чылдың май айының 1-ге чедир Каа-Хем суурга 500, а ноябрь 7-де—Сарыг-Сеп суурга 600 номерлиг автоматтыг телефон станцияларын ажыглалга киирер.

Тыва АССР-ниң харылзаа ажылдакчыларының партия-ажыл-агый активиниң хуралынга профессионалдыг мергежилди бедидериниң болгаш өөредилгеже хөй санныг кижилерни хаара тударының талазы-биле база хүлээлгени алган. Ол ышкаш бүдүрүлге талазы-биле сорулгалардан аңгыда республиканың совхозтарынга үргүлчүнүң шеф дузаламчызын көргүзерин база шиитпирлээн.

Тыва АССР-ниң харылзаа ажылдакчыларының партия-ажыл-агый активиниң хуралынга бо социалистиг хүлээлгелерни чугаалашкаш, хүлээп алган.

Кызылдың № 3 АТБ-зинде мурнакчы токарь-фрезеровщик Алексей Князев хууда беш чыл планын хуусаа бетинде, 3 чыл дургузунда күүсеткеннерниң бирээзи. А. Князев ээлчег санында нормазын 120—130 хуу чедир күүседип турар. Ол бодунуң билиг-мергежилин бедидип, Кызылдың автоорук техникумунуң бешки курузунда бот-өөредилге-биле өөренип турар. Ажылга кызымак аныяк ажылчынның техникуда өөредилгези база шыырак. Ооң кылган ажылы—автомашиналарның янзы-бүрү кезектерин септээнинин, катап чаартканының шынары эки.

ЧУРУКТА: беш чылдың шалыпчызы Алексей Князев.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ БҮЗҮРЕЛДИГ БАЗЫМЫ

1978 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң түңнелдериниң дугайында ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң дыңнадыы

Бүгү улустуң социалистиг чарыжын калбак нептереткеш, Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин күүседиринге 1978 чылда чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алган. Чурттуң экономиктиг күчүзүнүң, чоннуң материалдыг болгаш культура деңнелиниң улам ыңайгы өзүлдези чедип алдынган.

Эрткен чылын ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол көргүзүглери 1977 чылдыынга деңнээрге дараазындагы саннар-биле тодаргайлаттынып турар: херегледге болгаш мөөңнээшкинге ажыглаттынар национал орулга 104 хуу, үлетпүр продукциязы ниитизи-биле 104,8 хуу, оон иштинде бүдүрүлгениң чепсек-херекселдерин бүдүрери—105 хуу, херегледиң чүүлдерин бүдүрери—104 хуу; кодээ ажыл-агый продукциязы—104 хуу; транспорттуң бүгү хевирлериниң чүък саарылгазы—105,3 хуу; кол фондуларны ажыглалга киирери—109 хуу; капитал салыышкыннар—ниитизи-биле 105 хуу, оон иштинде күрүнениң—106 хуу; ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар саны—102 хуу; күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү: үлетпүрге—103.6 хуу, кодээ ажыл-агыйга (ниитилел бүдүрүлгези)—105 хуу, тудугга—102.2 хуу, демир-орук транспортунга—101,6 хуу; улус ажыл-агыйының талазы-биле арыг орулга деңнештирген өртектерге)—106 хуу; чоннуң кижи санынга онаалтыр боттуг орулгалар—103 хуу; улус ажыл-агыйының талазы-биле ажыл төлевириниң фондузу—105 хуу; ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ортумак акша ажыл төлевири—103 хуу; колхозчуларның күш-ажыл төлевири 104.4 хуу; херегледиң ниитилел фондуларындан чоннуң алган төлевирлери болгаш чиигелделери: ниитизи-биле—105.7 хуу, чоннуң кижи санынга онаалтыр—104.7 хуу; күрүне болгаш кооператив садыының үүрмектеп садыглаар бараан саарылгазы—103,9 хуу; чоннуң амыдыралынга ачы-дуза чедирериниң боттандырарының хемчээли—107,9 хуу; чурттадга бажыңнарының ниити шөлүн ажыглалга киирери—100,7 хуу; даштыкы садыг саарылгазы—110,4 хуу болган.

1978 чылда эртемнин болгаш техниканы улам ыңай хөгжүдери, оларның чедиишкиннерин улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга нептередири үргүлчүлээн. Улус ажыл-агыйынга ниитилелдиң күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн бедидериниң күсели-биле 3,7 миллион кижиниң күш-ажылын камнап алган.

1978 чылда национал орулга 16 миллиард рубль көвүдээн болгаш 417 миллиард рубль болган. Национал орулганың дөрттүң үш кезин чыгамын херегледге ажыглаан, а чурттадга болгаш социал-культура тургузуушкунунга чарыгдалдарны кириштир алырга, шуут чоннуң чаагай байдалын бедидеринге бергени национал орулганың барык бештиң дөрт кезии болган.

1977 чылдыынга деңнээрге үлетпүр продукциязының немей өзүлдези 27 миллиард рубль болуп, 587 миллиард рубль четкен (1975 чылдың январь 1-де бүдүрүлгелериниң мөөңнеп садыглап турган өртектеринге хамаарыштыр алырга ындыг).

1978 чылда кодээ ажыл-агыйның продукциязы 130 миллиард рубль болуп, тоскy беш чыл планының чылдарында чылда ортумак бүдүрүүшкүнден 14 хуу хөй болган.

Ниити өртек-үнези 120 миллиард рубль кол фондуларны улус ажыл-агыйынга ажыглалга киирген.

Совет Эвилелиниң даштыкы садыг саарылгазы 70 чыгам миллиард рубль болган. ССРЭ-ниң даштыкы садыының улуг кезии социалистиг чурттарга болгаш бирги ээлчегде—Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарга онаажып турар.

Үлетпүр продукциязын сангарарының чыл планы ажыр күүсеттинген деп, ССРЭ-ниң ТСЭ-зиниң дыңнадыында чугаалаан. 1977 чылдыынга деңнээрге бүдүрүүшкүнүнүң немей өзүлдези планда көрдүнген 4,5 хуунуң орнунга 4.8 хуу болган.

1977 чылдыынга деңнээрге үлетпүрнүң тус-тус адырларының аайы-биле өзүлдениң саннарын көргүзерге мындыг:

электроэнергетика—105 хуу; одаар чүүл үлетпүрү—102 хуу; кара болгаш өңнүг металлургия—102 хуу; химия болгаш нефтехимия үлетпүрү—106 хуу; машина тудуушкуну болгаш металл ажылдап үндүрери — 109 хуу; ыяш, ыяшты сайзырады ажылдаар болгаш целлюлоза-саазын үлетпүрү—102 хуу; тудуг материалдарының үлетпүрү—102 хуу; чиик үлетпүр—104 хуу; аъш-чем үлетпүрү—102 хуу; культура-амыдырал болгаш ажыл-агый херекселиниң бараанарын бүдүрери—108 хуу болган.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 3,6 хуу немей өскен; бүдүрүүшкүннүң немей өзүлдезиниң дөрттүң үжүнден хөйүн күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүргениниң күсели-биле алган, 1977 чылдыынга деңнээрге үлетпүр продукциязының бот-үнезин чиигеткениинден кампалга 2 миллиард чыгам рубль болган. Арыг орулга 6 ажыг хуу көвүдээн.

Бүдүрүлгениң техника-экономиктиг көргүзүглери болгаш кылып үндүрүп турар продукцияның шынары экижээн. Шынарның дээди категориялыг продукцияны бүдүрериниң хемчээли үштүң бир кезии кылдыр улгаткан. Чылдың төнчүзүнде күрүнениң Шынар демдектиг 60 муң кылыглар бар болган.

1978 чылда продукцияның аң чугула хевирлерин бүдүргени мындыг болган: ажылдадып үндүрген электроэнергия—1202 миллиард киловатт-шак; газ конденсадын кириштир казып тывкан нефть — 572 миллион тонна; газ—372 миллиард кубометр; хөмүр-даш—724 миллион тонна; шой бүдүрери—111 миллион тонна; каң—151 миллион тонна; кара металлдар прокады—122 миллион тонна, оон иштинде белен прокат—105 миллион тонна; каң хоолайлар —17,5 миллион тонна; минералдыг чемишчидилгелер (чижек единицаларга)—98 миллион тонна; үнүштер камгалаарының химиктиг чепсектери (чижек единицаларга) —492 муң тонна; автодугуйлар—59 миллион кезек, металл кезер станоктар—236 муң кезек, оон иштинде сан-биле башкарар программалыг станоктар—7,3 муң кезек, автоматчыдылга приборлары, чепсектери болгаш оларга артык кезектер — 4,4 миллиард рубль; саналга техниказының чепсектери болгаш оларга артык кезектер 3,3 миллиард рубль; автомобильдер—2151 муң кезек, оларның аразында: чүък машиналары—762 муң, чиик машиналар — 1312 муң кезек; тракторлар — 576 муң кезек; мал ажылынга болгаш мал чемнери бүдүреринге ажыглаар машиналар—1,9 миллиард рубль; тараа ажаап алыр комбайннар—113 муң кезек; хөвең ажаап алыр машиналар—8,8 муң кезек; саазын —5,5 миллион тонна; цемент —127 миллион тонна болган.

1978 чылда бүдүрген чүүлдер болза: хөвең-саазын пөстер—7 миллиард дөрбелчин метр, дүк пөстер—0,8 миллиард дөрбелчин метр, лён пөстер—6.8 миллиард дөрбелчин метр, торгу пөстер—1,7 миллиард дөрбелчин метр, даарапылга кылыглары—21,5 миллиард рубльдиң, хөм идиктер—740 миллион эжеш, мал саржаа—1,4 миллион тонна; үнүш үзү—3 миллион тонна; кондитер кылыглары —3,7 миллион тонна; фарфор-фаянс болгаш майолик савалар—1083 миллион кезек, шилден болгаш хрустальдан сорттуг савалар—359 миллион рубльдиң; радиоприёмниктер болгаш радиолалар — 8,7 миллион кезек; телевизорлар—7,2 миллион кезек, оон иштинде өңнүг көргүзериниң программазын хүлээп алыр телевизорлар—1,4 миллион, соодукчулар—6,1 миллион кезек.

Өңнүг болгаш ховар металлдарны, нефтехимия продуктуларын бүдүрери, нефтини болгаш өске-даа продуктуларны сайзырады ажылдап кылдыры көвүдээн. Ажыктыг казымалдарның аң чугула хевирлериниң хөй нуруузунуң шинчилеттинген курлавырлары көвүдээн.

Ниитизи-биле үлетпүр ажылының таарымчалыг түңнелдери турзажок, чамдык бүдүрүлге каттыжыышкыннары болгаш бүдүрүлгелер продукцияны бердинген ассортиментизинге болгаш чогуур шынарынга кылып үндүрериниң база дужаарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң, мөөңнээшкиннерниң талазы-биле доктааттынган онаалдаларны күүсетпээн. Хөмүр-даш казып чыварының, кара металлдарның белен прокадын, минералдыг чемишчидилгелерин, химиктиг волокноларны, тудуг ыяжын, цементини, пөстерни, эътти, мал саржаан болгаш үнүш үзүн, синтетиктиг жуулкун чүүлдерин, фарфор-фаянс саваларны болгаш продукцияның өске-даа чамдык хевирлерин бүдүрериниң планын чедир күүсетпээн.

СЭКП ТК-ның июль (1978 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, кодээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери 1978 чылда чер болгаш мал ажылының хөй-хөй продуктуларын бүдүрерин улам ыңай өстүрерин чедип алган. Тарааны бүдүреринге тергиин улуг чедиишкинни чедип алдынган—235 миллион тонна тарааны ажаап алган.

Эрткен чылын тараа культураларының дүжүткүр чоруу бир гектардан-на 18,3 центнер—мурнундагы беш чылда ортумак дүжүткүр чоруктан 24 хуу бедик болган.

РСФСР-ниң кодээ ажыл-агыйының 136,3 миллион тонна, Украин ССР-ниң—50,6 миллион тонна тарааны ажаап алган ажыл-ишчилери тараа бүдүреринге эң улуг үлүг-хуузун киирген. Ындыг чаагай дүжүт ол республикаларга бир-ле дугаарында ыңчалдыр алдынганы ол.

Хөвеңчилер улуг чедиишкиннерлиг болган. Узбек ССР-ниң ажыл-агыйлары белеткел пунктуларынга 5,5 миллион тонна, Туркмен ССР-ниң ажыл-агыйлары—бир миллион ажыг тонна хөвеңни дужааганнар.

Ыңчалзажок чурттуң чамдык районнарынга агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок болганының уламындан чигир свёклазын, тарымал тоорукту, картофельди, фруктуларны бүдүрерин өстүрериниң көрдүнген онаалдазы чедип алдынмаан, ол продуктуларны садып алырының планы чедир күүсеттинмээн.

Колхозтарның ниити орулгазы 24,6 миллиард рубль болуп, чыл дургузунда 2 хуу көвүдээн. Кодээде ажыл-агыйлар аразының кооперастажыышкыны улам калбарган.

Кодээ ажыл-агыйны бүгү комплекске хөгжүдеринге капитал салыышкыннар 34,4 миллиард рубль, оон иштинде күрүнениң—22,9 миллиард рубль болгаш колхозтарның—11,5 миллиард рубль болган. Ирригация болгаш мелиорация тудуунга 7 миллиард рубльди салган.

Кодээ ажыл-агыйга хөй техниканы бээриниң планы күүсеттинген. Минералдыг чемишчидилгелерни мал чемнеринге немээр химиктиг бүдүмелдерни бээриниң планы чедир күүсеттинмээн.

Күрүнениң ужур-дузалыг арга-арыгларга ыяштарның орнун тургузуп, немей өстүрер ажылдарны чоруткан, оон иштинде бир миллион гектарга ыяштарны олурткан болгаш тараан.

Транспорттуң бүгү хевирлериниң чүък саарылгазы 5,9 миллион тонна-километр четкен болгаш мурнундагы чылдыынга деңнээрге 5,3 хуу көвүдээн. Пассажирлер аргыштырары 841 миллиард пассажир-километр четкен болгаш 4,8 хуу көвүдээн. Чамдык чүъктерни сөөртүрүнүң планы транспорттуң чамдык хевирлеринге чедир күүсеттинмээн, шимчээр составтың чүък сөөртүр аргазын долу ажыглавайн турар, чүдүрер, дүжүрер ажылдарны дыка саададып, харын-даа ындыг составтарны чүък чок безин маңнадып турар таварылгалар бар.

Харылзаа (почта, телеграф, телефон, радио) бүдүрүлгелери продукцияның ниити хемчээлиниң планын күүсеткен. 1977 чылдыынга деңнээрге харылзаа продукциязының хемчээли 6 хуу немей өскен. Радио дамчыдылга болгаш телевизия станцияларының четкизи калбарган.

Эрткен чылын күрүнениң чаа улуг 230 үлетпүр бүдүрүлгелерин ажыглалга киирген, ажылдап турар бүдүрүлгелерни чаарткан, калбарткан, техника талазы-биле эде чепсеглеп дерээн.

Кодээ ажыл-агыйга 4 миллион бода мал, 2.5 миллион хаван, 4,5 миллион хой карер мал кажааларын, механизастаттынган фермаларны, комплекстерни ажыглалга киирген болгаш чаарткан.

Суггарылгалыг 760 муң гектар черлериниң, оон иштинде 250 муң гектар суггарылгалыг сиген шөлдерин болгаш одарларны ажыглалга киирген.

Акшаландырыышкынның бүгү үнер дөстеринден улус ажыл-агыйынга капитал салыышкыннар 128,7 миллиард рубль болуп, 1977 чылдыынга деңнээрге 5 хуу немей өскен; план күүсеттинген.

Күрүнениң тудуг-монтаж организацияларының күүседип турары керээлиг кылыр ажылдарының хемчээли 84.2 миллиард рубль болуп, 2 хуу көвүдээн; план 98 хуу күүсеттинген.

Ажыл-агыйлар аразының тудуг организациялары керээлиг кылыр ажылдарының планын 99.4 хуу күүсеткен, ажылдарының хемчээли 4 хуу улгаткан.

Тудугга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 2.2 хуу немей өскен; күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткениинден тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлиниң немей өзүлдезиниң 90 чыгам хуузу алдынган.

Ооң-биле чергелештир капитал тудугда четпестер база бар болган. Кол фондуларны болгаш элээн хөй бүдүрүлге күчүлерин ажыглалга киирер талазы-биле доктааттынган планнар күүсеттинмээн. Капитал салыышкыннарны үүрмектеп тарадыр чоруктар болдунуп турар. Доозулбаан тудуглар ниитизи-биле болгаш чамдык министерстволар база ведомстволар талазы-биле доктааттынган нормативтерден ажып турар.

Улус ажыл-агыйында ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның чылда ортумак саны 2,1 миллион кижиге көвүдээн болгаш 108,5 миллион четкен, колхозтарның ниити ажыл-агыйында ажылдап турар колхозчуларның саны 14.2 миллион кижи.

Боттуг орулгаларны кижи санынга онаай алырга, чыл дургузунда 3 хуу өскен.

Улус ажыл-агыйында ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның айда ортумак акша шалыны 1977 чылда 155 рубль турганындан 160 рубль четкен. Херегледиң ниитилел фондуларындан төлевирлерни болгаш чиигелделерни немээрге, ажыл төлевири 212 рубльден 219 рубль чедир өскен. Колхозчуларның күш-ажыл төлевири 4,4 хуу өскен.

Херегледиң ниитилел фондуларындан чурттакчы чоннуң алган төлевирлери болгаш чиигелделери 105,5 миллиард рубль болган болгаш чыл дургузунда 5,7 миллиард рубльге өскен.

Күрүне болгаш кооператив садыының үүрмектеп садар бараан саарылгазы 239,7 миллиард рубль чедип, 1977 чылга деңнээрге, 9 миллиард рубльге көвүдээн. Үүрмектеп садар бараан саарылгазының чыл планы 100,7 хуу күүсеттинген.

Бараан саарылгазы өзүп турза-даа, чурттакчы чоннуң чамдык аъш-чем болгаш үлетпүр бараанарынга херегледери долу эвес хандыртынып турар.

Чурттакчы чонга чедирип турар амыдыралдың ачы-дузазының хемчээли 1977 чылга деңнээрге, 7,9 хуу, оон иштинде кодээ черлерге 9,7 хуу өскен.

Чурттуң экономиказының улам көдүрлүүшкүнү, үүрмектеп садар бараан саарылгазының болгаш чонга чедирип турар ачы-дузаның өзүлдези акша эргилдезиниң туруштуун хандырган.

Күрүне, кооператив бүдүрүлгелери болгаш организациялары, колхозтар болгаш чурттакчы чон ниити шөлү 109 миллион дөрбелчин метр хемчээлдиг 2,1 миллион чаагайжыды туттунган квартираларны болгаш хуула чурттадга бажыңнарын туткан. Ол болза барык 11 миллион кижиниң чурттадга байдалын экижидер арганы берген.

Ниити билигниң 1,4 миллион өөредилге олуттуг школаларын, барык 600 муң оруннуг школа назыны четпээн уруглар албан черлерин, 65 муң оруннуг эмнелгелерни, ээлчегде 123 муң кижи кирер амбулатор-поликлиника албан черлерин, культура-амыдыралдың өске-даа хөй объектилерни ажыглалга киирген. Ооң-биле чергелештир чурттадга болгаш культура-амыдыралдың тудуунуң пландары чуртта ниитизи-биле, а ол ышкаш чамдык эвилелдешкен республикаларда, министерстволарда болгаш ведомстволарда чедир күүсеттинмээн.

Бойдус курлавырларын чеп ажыглаар болгаш долгандыр турар чүүлдерни камгалаар талазы-биле хемчеглерниң калбак программазын боттандырган. Ол сорулгаларга капитал салыышкыннар 1.8 миллиард рубль болган.

Улус өөредилгезиниң, эртемниң болгаш культураның улам ыңай хөгжүлдези үргүлчүлээн.

Чурттакчы чоннуң медицина хандырылгазы болгаш организастыг дыштаныылгазы калбарган.

Чурттуң бүгү девискээрлеринде чурттакчы чоннуң 1979 чылда Бүгү-эвилел чизези дооступ турар.

(СЭТА).

СОҢГУЛДА МУРНУНУҢ ОКРУГ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛДАРЫ

Тандының № 654 соңгулда округу

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң соңгулдалар талазы-биле Тандының № 654 соңгулда округунда кирип турар күш-ажылчы коллективтерниң, хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери Бай-Хаактың Культура бажыңынга чыглып келген. Округтуң соңгулда мурнунуң чөвүлел хуралын СЭКП Танды райкомунуң бирги секретары В. В. Дунаевский ажыткан. Хуралдың хүндүлүг президиумунга СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң эш Л. И. Брежневти баштадыр бир үн-биле соңгаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар болгаш аңаа белеткел канчаар чоруп турарының дугайында илеткелди округтуң соңгулда комиссиязының даргазы, СЭКП Танды райкомунуң секретары С. Ш. Ооржак кылгаш, совет демократияның улусчу утка-шынарын тайылбырлап, районнуң ажылчы чону соңгулда кампаниязынга идепкейлиг киржип, ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдага төлептиг уткуражыр дээш бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турарын демдеглээн. Илеткекчи оон ыңай ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар талазы-биле Тандының № 654 соңгулда округундан депутатка кандидаттарга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Алексей Николаевич Косыгин болгаш «ССРЭ-ниң 50 чылы» совхозтуң Успенка сүт-бараан фермазының бригадири Фаина Антоновна Родионова депшиттиргенин чугаалаан, база Ф. А. Родионованың допчу намдарын чыылганнарга таныштырган болгаш депшиттирген кандидаттарны деткиириче чөвүлел хуралдың киржикчилерин кыйгырган.

Хуралга сапал бергеннер—«Революцияның чалбыыжы» совхозтуң хову бригадазының бригадири Р. П. Кузнецов, «ССРЭ-ниң 50 чылы» совхозтуң директору В. Г. Чубик, Кодээ ажыл-агыйының дуржулга станциязында улуг эртем ажылдакчызы Р. С. Атаманов, С. К. Тока аттыг совхозтуң ветхениги Ш. М. Ховалыг, «Россия» совхозтуң инек кадарчызы О. Т. Оюн, «Коммунизмниң херели» совхозтуң сүт-бараан фермазында бригадир Б. Б. Салчак, Хову-Аксының АТБ-зиниң чолаачызы Л. Б. Лыков олар депутатка кандидаттарны бир эп-сеткилдиг деткээннер.

Депутаттың кандидадынга депшиттирген Ф. А. Родионова сөс алгаш, бедик бүзүрел дээш өөрүп четтиргенин илередип, идегелди шынзыдары-биле бүгү күжүн, мергежилин Төрээн чуртунга, чонунга бараалгадырын чугаалаан.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар талазы-биле Тандының № 654 соңгулда округундан депутатка кандидаттар кылдыр СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **Алексей Николаевич Косыгинни** болгаш «ССРЭ-ниң 50 чылы» совхозтуң Успенка сүт-бараан фермазының бригадири **Фаина Антоновна Родионованы** депшиткенин деткиир шиитпирни бир үн-биле хүлээп алгаш, ол округка бадыладырынга чөпшээрел бээрин кандидаттардан дилээн.

Округтуң соңгулда мурнунуң чөвүлел хуралы депутатка кандидат Ф. А. Родионованың бүзүреттирген кижилерин соңгаан болгаш округтуң бүгү соңгукчуларынга кыйгырыгны хүлээп алган.

Өвүрнүң № 652 соңгулда округу

ССРЭ-ниң Дээди Советтинге соңгулда талазы-биле Өвүрнүң № 652 соңгулда округунуң соңгулда мурнунуң чөвүлел хуралы январь 20-де Хандагайтының Культура бажыңынга болуп эрткен. Хуралды Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, Өвүр райкүүскомунуң даргазы А. Б. Семис-оол ажыткан.

ССРЭ-ниң Дээди Советтинге соңгулдалар дугайында илеткелди СЭКП Өвүр райкомунуң секретары Б. А. Монгуш кылган. Ол ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Өвүрнүң № 652 соңгулда округундан депутатка кандидатка «Известия» солуннуң политиктиг тайылбырлакчызы Владимир Леонтьевич Кудрявцевти депшиткенин дыңнаткаш, ооң допчу намдарын чыылган чонга таныштырган, кандидатты деткиириче хуралдың киржикчилерин кыйгырган.

Чөвүлел хуралга «Кызыл тук» совхозтуң мал чеми белеткээр механизастаттынган бригадазының бригадири М. Ооржак, Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң партком секретары Г. Канчыыр-оол, ВЛКСМ-ниң XVIII съездизиниң делегады, «Искра» совхозтуң мурнакчы малчыны Р. Ооржак, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта күш-ажылдың хоочуну К. Чавыдак, Өвүрде Чаа-Суур кодээ Совединиң күүскомунуң даргазы С. Седен, Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң даргазы Б. Чюдюк олар чүве чугаалап, депутатка кандидатты бир үн-биле деткээннер.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулда талазы-биле Өвүрнүң № 652 соңгулда округундан депутаттың кандидадынга **Владимир Леонтьевич Кудрявцевти** депшиткенин деткиир база ук округка бадыладырынга чөпшээрелин бээрин депутатка кандидаттан дилээр дугайында шиитпирни чыылганнар улуг көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алган.

Чөвүлел хурал депутатка кандидат В. Л. Кудрявцевтиң бүзүреттинген кижилерин соңгаан болгаш округтуң бүгү соңгукчуларынга кыйгырыгны хүлээп алган.

Тувинская
республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

КОНФЕРЕНЦИЯ СООНДА

(Номчукчунуң репортажы)

Конторага

Совхоз конторазы черле ындыг: эртенгиниң чеди шактала дола бээр. Директор, тускай эртемниглер, механизаторлар, ажылчыннар чыглып кээр. Хүнүн күш-ажылчы ээлчээ оон эгелээр. Январь 10-нуң эртени «Бай-Тал» совхозтуң конторазынга онзагай болган.

— СЭКП обкомунуң кежигүнүнге кандидат болганыңар-биле байыр чедирип тур мен, Иргит Эртинеевич! — дээн сестерге партия конференциязынга киришкен, ол дүне чанып келген делегат малчын сеткилиниң ханызындан «Улуу-биле четтирдим» деп харыылап турду.

— Эртине оглу эрес-ле эр боллур ийин — деп, улуг назылыглар мактады.

— Шыдаар акый-дыр аа! — деп, аныяктар магадады.

— Конференцияже бөгүүн малчын делегат боол чоруткаш, Тываның бүгү коммунистериниң удуртукчу составынга кирери улуг алдар болгаш идегел-дир — деп, совхозтуң удуртукчулары, тускай эртемниглери үнеледи.

— Бистиң бичии Бай-Тал суурувус республиканың эң ырак булуңунда, шапкын Хемчиктиң бажында-даа болза, моон сураглыг кижилер үнүп турар-дыр — дээш, улуг назылыг коммунист Салчак Чүлдүм-оол көк бажын суйбап чугаазын уламчылады: — Дүүн кежээ радиодан дыңнадыңар бе? Чээрби чыл бурунгаар кур черлиг «Тиилелге» совхозче бистен чоруткан механизатор, ам ында трактор бригадазының бригадири Саая Дандар оглу Доржуну ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидадынга депшиткен чорду. Ол чаңгыс суур чурттуувуска база чоргаарланыр бис.

Орукка

Мал эмнелгезиниң ылгавыр демдээн чураан чаа чиик машина-биле Туралыгның хойжу бригадазынче халдып олур бис.

Совхоз директорунуң оралакчызы, улуг мал эмчизи Дадар-оол Комбуевич Салчак чугааны эгеледи:

— Найысылал Кызылда солун чүү бар-дыр, Иргит Эртинеевич?

— Конференцияның ажылының дугайында солуннардан номчуй бээр силер, оолдар. Солун чүве-ле хөй. «Мөңгүлек» дээр чаа аалчылар бажыны бар чорду. Ооң дөрт дугаар каъдында он дугаар өрээлге чурттап турдум. Өрү, куду улус дажыр херексел база бар. Дөрт деп санны базарга, дөрткү каътче үндүре бээр, бир деп санны базарга, адаанга эккеп каар, бутка дыш. Хары угда дөрт, беш кижиниң өрү, куду дажыглаптар магалыг-ла чүве болду.

Бистин-биле кады чораан «Тувинская правда» солунунуң ажылдакчызы база чугаага киржи берди:

— Тывага кээп ажылдаа-ла үш ай болдум. Силерниң районда бир дугаар чоруп тур мен. Дүүн «Мурнакчы» совхозка четтим, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидат комсомолчу Алексей Салчактың ажыл-ижи-биле таныштым. Ол-даа ылап-ла төлептиг, аныяк малчын болду. Кыштааның девискээри арыг-силиг, мал чеминиң курлавыры четчир, хой оолдаашкынынга белеткели эки. Хоюн бо ай төнчүзүнде хураганнап эгелээр-дир. Алексей Дадаевичиден өске аныяк хойжу көрбедим. Аныяктарны хой ажылынче хаара тудары чугула. Аныяк салгал херек болгай. Кырганнарны кым солуурул?

Делегаттың кыштаа

Малчын Кызылче чоруткан соонда ийи хүн чылыг хат, бир хүн соок хат хадаан. Январь 8-те, дүъш соонда чылыг хаттың сылдамы-биле агаар дыка чылыг турган. Оруктарны, ойлар, чиктерни чүм хар хөртүктеп каапкан, мээс чарык карандылай берген. Ооң соонда чуга хар чаггаш, соой берген. Ол байдалга Иргит Эртинеевич таарзынмаан, орук дургаар сагыжы аарып чораан.

Хойжу кыштаанга баргаш, бажынынче-даа кирбейн, хоюнуң кажаазынче далажыпты. Ында чаш хураганнар...

— Чоруурумда чүгле үш хой оолдаан турган чүве. Ам алдан ажыг хураган бар-дыр. Мен чогумда оолдаар хойлар эвес бе? — деп, Иргит Эртинеевич баштактанмышаан, өөрүшкүлүг каттырды.

Малчынның кадайы, дузалакчы кадарчы, ам улуг сакманщик Анай Кудай-Мергеновна узун орукка чораан эргим эжи-биле бистиң бажыңынче чалааш, аъш-чемин делгеп, эрткен хонуктарда эки-менди, өлча-омактыг турганын хөөреди.

Иргит Эртинеевич биле Анай Кудай-Мергеновна Эрелчиннер 1954 чылдан бээр ниитиниң хоюн малдап, чыл бүрүде төрүүр чүс хойга онааштыр 95-тен 114 чедир хураганны доруктуруп, хой санындан планда көрдүнгенинден ажыг дүктү кыргып ап келген. Оларның кызымак күш-ажылын Төрээн чурт үнелеп, Күш-ажылдың Кызыл Тук, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнер-биле болгаш медальдар-биле шаңнаан. Кайызы-даа коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары.

Иргит Эртинеевич бо январь айның эгезинде 50 харлаан. Ооң хүндүлүг дыштанылгаже үнери ам-даа элек — он чыл болгаш пенсиялаар. Ынчалза-даа угун уктаар төлептиг салгалын белеткеп алган. Сес класс дооскаш, дузалакчы кадарчылап чораан оглу дөрт чыл бурунгаар тускай өг-бүле тудуп, аңгы кодан хойну хүлээп алган. Евгений Эрелчин биле Зоя Эрелчин ам районнуң аныяк малчыннарының мурнуку одуруунда. Оларның өг-бүлезинде ийи чаш уруг өзүп турар. Кырган адазының болгаш адазының малчын оруун олар уламчылаарлар.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

Бай-Тайга район.

Чаа Шагаан-Арыгда столовая туттунгаш, ажыглалга киргенден бээр ийи чыл ажып турар. Ында ажылдап турар Галина Георгиевна Москвинаның ээлчээ чоннуң хүндүткелин чедип алган. Ээлчег планның онаалдазын үргүлчү 110—120 хуу күүседип келген.

Ам онгу беш чылдың дөрткү чылының баштайгы айы чоруп турар. Ол ээлчегниң ажылдакчылары чылдың баштайгы айының планныг онаалдаларын күүседириниң кырында келген.

ЧУРУКТА: Г. Г. Москвинаның отчёт кылып олурары.

В. ОНДАРНЫҢ фотозу.

«ШЫНГА» ЧАГААЛАР

НОМЧУКЧУЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Онгу беш чылдың дөрткү чылы эгелээн. «Шын» солун редакциязынга чыл эгезинден бээр 360 ажыг чагаа келген. СЭКП-ниң XXV съездизиниң салган сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш база март 4-те болур ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдаларга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш чоннуң улуг кедурлүүшкүннүг ажылдап, чурттап турарын ол чагааларда бижээн.

Бо чылдың почтазы-биле келген чагааларның географиязы база-ла байлак. Ылаңгыя Кызыл хоорайның, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем районнарның бижикчилери мурнуку чылдарда дег хөй чагааларны бижип чоруткулаан. Үстүнде адаанывыс черлерге деңнээрге Каа-Хем, Бии-Хем, Таңды болгаш Эрзин, Тес-Хем, Мөңгүн-Тайга районнарның бижикчилеринден чагаалар эвээш кээп турар.

«Шынның» номчукчулар чагааларының арны моон соңгаар ай санында үнер. Аңаа кожаларыңарда эки кижилер дугайын, ачы-дуза чедирер албан черлериниң ажылының дугайында, эмнелгелерниң, уруглар албан черлериниң ажылының дугайында материалдардан бижиңер.

Чер-черде бажың бүрүзү огородтуг болзун дээш ажыл чорул турар болгай. Бо талазы-биле кедээ, суур, хоорай Советтериниң, херээженнер чөвүлелдериниң кылып турар ажылдарын бижиңер.

ОНЗАГАЙ АЯН-ЧОРУК

Солуң болгаш белен катаптаттынмас аян-чорук үжен чыл бурунгаар, 1949 чылдың январь айда Барыын-Хемчик биле Тожу районнарның аразында орукка болган.

Семён Ичин-Норбунуң алыс төрээн чурту — Барыын-Хемчик, аныяандан ажылдап, чурттап, өг-бүле туткан ажы-төлдүг болган чери Тожунуң арга-ыяштыг, аңнарлыг делгеми. Семён Ичин-Норбу хөй чылдар иштинде Тожу районнуң ажыл-агый болгаш Совет органнарынга харыысалгалыг ажылдарга чораан.

Үжен чыл бурунгаар бүгү Тываны узун дургаар саат чок өттүр аргыжар чер-даа, агаар-даа оруу турган эвес. Шак ол үеде Ичин-Норбу кадайы, ийи элээди уруу-биле кады Тожудан Кызылга чедир шанакка олуруп, ооң ыңай машиналар дозуп мунуп чорааш, Барыын-Хемчикке чеде берген. Ындыг үр эвесте алдын уургайынга барып ажылдаар дээш чоруткан аныяк оол ам эр боол чедип келген, аал-оранныг, ажы-төлдүг апарган, ырак районда харыысалгалыг ажылды кылып турар кижи болу берген чедип кээрге, төрелдери, чаңгыс чер-чурттуглары улуг өөрүшкү-биле ону хүлээп алган.

Төрээн чериниң агаарын тынып, төрел чонунуң хүндүткелинге хүрээледип турда, санныг хонуктар билдиртпейн эрткеш, аал-оранынче, кылып турар ажылынче кирер үе чедип келген. Семён Ичин-Норбу дедир чанар аян-чоруун кылыры-биле төрелдеринден бир адааны (ажылчын эр тевени) ачылап алган. Аңаа таарыштыр делгем шанакты кылгаш, ооң кырынга майгыныны каккаш, демир суугуну салгаш, кадайын база уругларын чылыглаан шанакка олурткаш, боду тевениң кырында ээринге аъттангаш, эдер-хааржаан туткаш, ону диңмиттеледир тырткаш үнүпкен. Төрелдери болгаш чериниң улузу Семёнга чоргаарланып-даа, ону кээргеп-даа, аңаа аас-кежиктиг чорууруң күзеп туруп калганнар...

Ичин-Норбулуг кезек аян-чоруун Барыын-Хемчиктен эгелээш, кол машина оруу-биле чоруткаш, Улуг-Хемниң Ийи-Талга четкеш, баар уун оскертипкен. Улуг-Хемни кешкеш, Бии-Хемниң Тос-Арттан ашкаш, Туранга келген. Ооң ыңай аян-чорук Авырал тайгазы, Хүттү, Севи таварааш, Олар ийи неделяны орукка эрттиргеш, Тожунуң Тоора-Хемге бодунуң хөгжүмнүг үделгези-биле чедип келген.

Ынчаарда ол аянчыларның оруунга таварышкан аалдар, суурларның ээзи чон оларны сонуургап көрүп турган, бодунуң ээлчээнде Семён Ичин-Норбу улуска хөглүг оюн-баштак чугааларны сөглеп берип, эдер-хааржаан ырладып чораан. Ооң эрткен оруунга таварышкан чон ол дугайын үр-ле чугаалажыр турган.

С. Ичин-Норбу черле тывазык кижи. Ол аалдар, суурлар, өртээлдер чоокшулаан кээрге, тевеге улустуң аъттыг хоя бербезин дээш, эдер-хааржаан тырткаш, чыңгыр-надыр чыраалады чедип кээр.

Тожунуң чонунда тевени көрген кижилер ховар турган. С. Ичин-Норбу Барыын-Хемчиктен үнген дириг «паровозту» (тевени) болгаш «вагонну» (майгыныг шанакты) чонга көргүскен. Ол тевени аалдар аразынга чорукка ажыглап, улуска көргүзүп кыштаан. Чайын пааг улгадып, сээк-маас хөделип, ол шык дүжүп, тевеге таарышпас болу бээрге, ону сал кырынга тургускаш, Кызылга чедирип келгеш, ооң ыңай Барыын-Хемчикче үдеп чаңдырыпкан.

Семён Ичин-Норбу хүлээнген ажылынга кызымак, идекейлиг хөй-ниитичи, эки аңчы, балыкчы чораан. Ол Бии-Хемниң ужарын каш удаа ажып баткан тыва лоцманнарның (сал башкарыкчыларының) бирээзи. Ол ажыл шагындан хостуг үелеринде оюн-концерттерге идепкейлиг киржип турган. Ооң бодунуң кылып алганы национал хөгжүм херекселдери: игил, бызаанчы, дошпулуур база садып алганы эдер-хааржак—чарылбас өңнүктери. Аңнап, балыктап, салдап чорааш безин Семён хөгжүм херекселдерин ап чоруур турган.

Бежен чылдарның төнчүзүнде албан-хүлээлгезин күүседип чорааш, С. Ичин-Норбу ондактыг аарыгга таварышкаш, амы-тынындан чарылган. Ынчалза-даа ооң оолдары болгаш уруглары дээди, ортумак эртемниг кижилер улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында ажылдап, аас-кежиктиг чурттап, адазының ажыл-херээн уламчылап чоруурлар.

В. ТАМДЫН-ООЛ.

Таарымчалыг

Бо чылдың эгезинден бээр Тээли—Кызыл маршруттуг автобус неделяда ийи удаа чоруп эгелээн. Мурнуку үеде Ак-Довурак чедип, оон база бир өске автобуска олуруп, чамдыкта сыңышпайн чыдып каап, чамдыкта Кызыл хоорайга орай чедип, бергедеп турган бис. Ам магалыг болду. Партия, чазактың чоннуң чаагай чоруу дээш сагыш салып турарынга бай-тайгажылар өөрүп четтиргенивисти илереттивис.

Д. САЛЧАК.

ДЕЛГЕЛГЕ

Чоокта чаа Мөңгүн-Тайга районнуң төвүнге Мугур-Аксы, Кызыл-Хая суурларның агитквартaлдарының, малчын бригадаларның кежигүннериниң хол-биле арган, дааран, ыяштан, демирден кылган эт-херекселдериниң болгаш оларның кылганы идиш-саваларының делгелгезин организастаан. Делгелгеге 9 агитквартaлдар, 4 херээженнер чөвүлелдери киришкен. Ниитизи-биле аңаа 300 ажыг экспонаттарны делгээн.

Көрүкчүлер болгаш делгелгениң жюри комиссиязы мөңгүн-тайгажыларда кайгамчык уран-шеверлерниң барын демдеглээн. Түңнелин үндүрүп, тиилекчилерни илереткен. Районнуң херээженнер чөвүлелиниң кежигүнү, жюри комиссиязының даргазы Д. Н. Ховалыг районда уран-шеверлерниң чыл бүрүде немежип, өзүп турарын онзалап демдеглээн. Аңаа бирги черни «Мөген-Бүрен» совхозта херээженнер чөвүлели (даргазы Долзатмаа Ооржак) алган. Ол херээженнер чөвүлели бирги черниң дипломун болгаш өртектиг шаңналды алган. Мугур-Аксы суурнуң «Ак-Баштыг» агитквартaлы ийиги черни ап, ийиги черниң дипломун-биле шаңнатканнар. Делгелгеге киришкен уран-шеверлерден 38 кижиниң кылган ажылы тергиин эки деп демдеглеткен. Районнуң херээженнер чөвүлелиниң мактал бижиктерин оларга тыпсып, өртектиг бараннар-биле шаңнаан.

Д. КУУЛАР.

МАСТЕР

Бо орус сөс тыва кижилерге эң билдингир. Бодунуң кылып турар ажылынга эң мергежээн кижини ынча дээр. Чадаана хоорайның баш таарар азы аяннап чазаар черинде ажылдап турар Часкым Чымбаевна Донгакты хоорайның болгаш районнуң чону база өскээртен келген аалчылар бодунуң ажылынга ёзулуг мастер кижи-дир деп мактап турарлар.

Донгак ол коллективте ам он бир чыл ажылдап турар. Баш дүгүн канчаар таарыыр чазаарының бүгү аргаларын ол билир. Бодунуң ылап шиңгээдип алган мергежилиниң аныяктарны өөредип турар. Чижээ, Люба Монгушту мергежилдиг таарыкчы кылдыр өөреткен.

Ч. Донгак республикага боол эрткилээн баш таарыкчыларының конкурузунга каш удаа киришкен болгаш хүндүлел бижиктер база өртектиг чүүлдер-биле шаңнаткылаан.

Мастер бодунуң хөй-нииити мурнуңга кылып турар ажылындан аңгыда, уругларын кижизидип өстүрериниң талазы-биле үлегерлиг ие. Ооң Совет Армияда албан эрттирип турар оглу Иван биле Чадаананың № 1 школазының өөреникчизи Анна Донгактар мергежилдиг күш-культуржулар.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.

Чөөн-Хемчик район.

ӨТТҮНҮП, САЛГАКСААРЛАР

Республиканың булуң бүрүзүнде күш-ажылдың хоочуннары, чонга эргим, хүндүлүг кижилер-биле ужуражылгалар кежээлериниң болуп турарын билир бис. «Барлык» совхозтуң төп суурунда ортумак школаның 5—10 класстарының өөреникчилериниң хоочуннар-биле ужуражылга кежээлерин эртирери чаңчыл болган.

Эрткен чылдың төнчүзүнүң бир хүнүнде ындыг ужуражылга болуп эрткен. Совхозта күш-ажылдың хоочуннары болур Кужугет Мээрең-оолович Деспижек, Хертек Бораң-оолович Доржу, Маадыр Сюр-оолович Сарыглар олар аңаа келген. Хоочуннар боттарының ажылдап, чурттап келген чылдарында колхоз, совхоз бүдүрүлгезиниң янзы-бүрү адырларынга ажылдап чорааның өөреникчилерге тус-туста чугаалап бергеннер. Ылаңгыя Хертек Доржунуң чугаазы солун болган:

— Төрээн черивистиң чечектелиишкинин дээш, колхоз тургузуушкунунга өске бүгү өөрүм-биле деңге идепкейлиг киржип келдим. Бистиң Барыын-Хемчик районга мурнунда турган «Чаа орук», «Тиилелге» колхозтарның парткомнарының секретарынга ажылдап, коммунистерниң улуг идегелин бадыткаар дээш кужумну, билиимни харам чок ажылдап чордум, уруглар. Амгы үеде «Барлык» совхозтуң санажылга бухгалтериязында ажылдап турар мен. Бо хүнгү бистиң совхозтарывысты эң баштай организастаттынып турган колхозтар-биле деңнээр аргажок, экономика талазы-биле аажок өзүп, быжыккан.

«Кижини күш-ажыл каастаар» деп үлегер сөс бар. Ынчангаш эки кызып өөрениңер, чалгаа эвес, кежээ чоруңар—деп, ол өөреникчилерге чагаан.

Хоочун коммунист Хертек Доржуга күш-ажылдың хоочуннары Кужугет Деспижек, Маадыр Сарыглар олар база улажып чүве чугаалааннар. Кужугет Мээрең-оолович төрээн совхозунга 23 чыл улаштыр трактористеп, чолаачылап ажылдаан. Ол үениң дургузунда таварышкан бергелерни ажып эртип, оңаашкан мергежилинге шуудагыже ажылдап чорааның өөреникчилер сонуургаан. Маадыр Сарыглар база-ла механизатор, чолаачы, комбайнер мергежилдериниң чажыттарын ол уругларга чугаалап берген.

Күш-ажылдың бо хоочуннары хөй уругларның адалары. Кужугет Деспижек, Маадыр Сарыглар олар он-он уругларны кижизиткен. Ол ийи өг-бүледе уругларның аваларының кайызы-даа Маадыр-ие деп хүндүлүг аттың эдилекчилери.

Бо хоочуннарның кижизиткен оолдар, кыстары школазын дооскаш ажылдаары ажылдап, өөренип өөрешип турарын кежээниң киржикчилеринге таныштырганнар. Школа дирекциязы кежээге чалаттырган хоочуннарга өөрүп четтиргенин илередип, өртектиг белектерни тудускан. Школаның 9—10 класстарының өөреникчилери кежээниң киржикчилеринге солун концертти көргүскен.

С. ТАВА-САМБУ.

К. Д. Ондар башкарган машиназын чай аразында бо-ла чулгуп, аштаан турар. Ооң ындыг камныг эдилеп чорууруңдан агылдыр өңнүг ол машина заводтан чаа үнген дег сагындырар. Климентий Даваевич Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының күрүнеге дужаар сүдүн 15 чыл дургузунда сөөртүп келген.

Онгу беш чылда ферманың планныг даалгаларын база бедиткен социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиниг күүседиринге Климентий Ондарның шалыпчы үлүүнүң база кирип турарынга маргылдаа турбас. Ооң кызымаккай ажыл-ижин бедик-биле үнелээн, ол Күш-ажылчы Алдар орденниң III чергези-биле шаңнаткан.

ЧУРУКТА: мурнакчы чолаачы Климентий Ондар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Уругларым ясли-садта

Ээрбектиң уруглар ясли-сады ажыттынгаш, ээзэн үр үениң иштинде чонга бараан боол турар. Бежен орунныг ясли-садта малчыннарның уруглары дүн-хүн иштинде чылыг, чырык, чараш оран-бажыңда өзүп-доругуп, культурлуг аажы-чаңга кижизиттинип турарлар.

Ясли-садтың эргелекчизи Тамара Чамзы чаштарның доругуп өзеринге болгаш кижизидиринге сагыш салып, оларга кичээнгейлиг болгаш эвилең ажылдап турар.

Ынчалза-даа мээң өөрүм чамдык малчыннар уругларын ясли-садка тургуспас боордур. Ону шын эвес деп санаар мен.

Бодум хөй уругларның иези мен. Школа назы четпээн үш уруум бар. Олар арыг-силиг ясли-садта өзүп-доругуп, культурлуг аажы-чаңга өөренип турарлар.

Д. КУУЛАР.

Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» совхозтуң хойжузу, Маадыр-ие.

ХАЙЫРААН ШИВИМ

Эргим редакция! Хомудаан сеткилимни силерниң солунуңарже бижип олур мен. 1968 чылдың апрель айның 1-де мээң алды харлаанымны демдеглеп турган чүве. Авам мээң төрээн хүнүмге тураскаадып бажыңывыстың соңгазының баарынга узуну мээң-биле дең шивижигешти эккеп олуртуп каан. Шивим кончуг чараш өзүп үнүп келген. Бистер аңаа чоргаарланып турдувус. Улус мээң шивимни магадаар турган.

Мен ам Кызыл хоорайда өөренип турар мен. 1978 чылдың апрель 1-де шивим олурткан хүнүмден бээр он чыл болган. Эрткен чылдың декабрь 30-де Кызылдан келгеш, бажың даштын көре кааптарымга, шивим чок болган. Ону бир-ле кижи одура шаап аппарган, чүгле төзээ туруп калган болду. Мен аазымга чанып келгеш өөрүүр хамаан чок, ыглап турдум.

Мээң шивимни кезип аппарган кээргээр сеткил чок кижи ону бажыңында «ёлка» кылдыр тургузуп алгаш, өөрүп олурганы чугаажок.

Бойдусту камгалаар деп хоойлу-дүрүмге кирр бижип турда, тарып каан ыяшты кээргээр сеткил чок узуткап каан кижи хөй-нииитиниң ала-зындан чайлавас.

Я. КУУЛАР.

Хандагайты суур.

ЭМЧИЛЕРНИҢ АЧЫЗЫ

Балгазынның туберкулезка удур санаторийи Сой хемниң эриинде, хадылыг ээзимниң кыдыында, кончуг чараш чурумалдыг черде турар. Ында элээн хөй кижи кадыын быжыглап эмненип, дыштанып турар. Олар Кызылдың туберкулез диспансеринге шинчиткен, найысылалдың эмнелгезинге баштайгы эмнелгени эрткен кижилер болгулаар.

Бай-Тайга районда «Бай-Тал» совхозтуң хойжузу кижи мен. Мында келгеш, ийи ай чоокшулап тур мен. Кадыым экижип турар. Эмнеп турар эмчим Татьяна Ивановна Зубок улустуң кадыының быжыгарынга улуг сагыш салыышкынын кылып турар-дыр. Өске-даа эмчилер, сестралар, санитаркалар база ындыг. Эмчилер Б. Н. Дапый-оол, М. А. Момбулай, улуг эмчи Б. Н. Бадаманхуев, сестралар Е. А. Парходская, Г. Моксумова, санитаркалар Ш. Аралдии, Н. Казанцева олар аарыг кижи дүрген-не сегизин дээш бүгү-ле болдунар чүүлдерни кылып турарлар.

Чоокта чаа Таңды районнуң Кочетово суур чурттуг, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, персоналдыг пенсионер Оюн Билчиир-оолду аалынче үдеп чандырдывыс.

Бистиң партиявыстың болгаш чазаавыстың кижиниң кадык чаагай чурттаалгазы дээш улуг күштү үндүрүп турарының бир херечизин бо санаторийден көрүп болур.

А. САЛЧАК.

„МАГАЗИН АҢЧЫЗЫ“

Дүъш. Торгалыг суурнуң чем садыының чанынга кижилер бир-ле чүвеле оюп чоруп турары илдең болган. Хензиг када-ла шөл куруг калган. Улустуң чүге ынай-бээр тарап чорутканының чылдагааны дораан билдине берген. Садыг эжиинде, чада кырында чээрби беш хире харлыг аныяк эр он холунда мөн тудуп алган, өөзүн, жонглерлаан цирк артизи ышкаш чайган тур. Ол «жонглер» эзирик.

Демги тарап дескен улустуң бирээзи кижи ортузу хире назылыг херээжен кижиниң тайылбыры мындыг: «Бо оол дээрге, Торгалыг суурда «сурагжаан» кижи. Олче кижи чүве-даа чугаалап болбаан. Мурнунда ийи холу бүдүн чораан, арага ижип алгаш боо тудуп, калчаарап тургаш холунуң бирээзин боду үзе адып алган. Ам ол кайда-даа ажылдавайн турар, ынчалза-даа «магазин аңчызы» апарган. Арага саткан улусту сартыктаар, садыглаан кижилерден акша-көпеек диләэр, бербээн кижилерге күш дегээр».

Шынап-ла, магазинден чем саткаш, өөзүн барбада суп алган аныяк уруг үнүп келгеш, кудумчуну кулу бадыпкан. Демги ол «аңчы» ооң соо-биле моонун чайып, чүдек сөстер эдип чоруп каан...

«Магазин аңчызы» дээр шолалыг кым деп кижи апаарды бо?

Иван Суварович Сундуй дээр. Ооң адын-сывын кодээ Совет күүскомунуң даргазы Александр Сонамович Бадыргы билир-даа болза, ону, Сундуйну, хай деп чадаавын миннир, харын-даа ол кижиниң адын безин бужурганып адаар болган.

Бо Иван Сундуй деп кижи канчап бо чүүлдүң «маадыры» болу берди дээрзин номчукчу сонуургаар боор. Сундуй каш чыл бурунгаар бир кадай кижиниң саап ижип олурган чаңгыс инээн оорлап садыпкаш, оон алган акшазы-биле «декей-оолап» инектиң эъдин саспа дайнап тургаш, эвилелдеп алганы ийи эжи-биле туттуруп алганнар. Сундуйну үш чыл хуусаада шеделдеге шииткен. «Маадыр» ону херекке албаан. Ооң соонда, ийи чыл болганда, Торгалыгта заалдап келген хамааты М-ниң амы-тынынга Санчы Тас-оол дээр эжи-биле кады кыжанып тургаш, кеземче херээнте чайлаш чок кирер апарган турган. Оон база-ла «куртаг» үнген.

Араганың үстүнге чам үнер

Иван Сундуйнуң кадайы Лиза Дамбааны көөрге дыка кээргенчиг. Арны үргүлчү ыжык, балыг-бышкын чоруур. Ол ийи уругнуң иези. Лиза уругларын азырап чоруур, а Иван «магазин аңчызы».

Мырыңай чоокта Иван медерелин ышкындыр арагалап алгаш, угбазы Роза Мартнаны бижектээн, ооң кадыы ам-даа багай.

Эрге-чагырга, бүдүрүлге черлери Сундуйну эттинзин дээш, ону мехколонна черинге тудугга ажылдадып каан. Ол —мастер, чолаачы кижилериниң амы-тынынга кыжанып тургаш, бир машина ажыг манзаны бодунуң бажыңын долгандыр херимнеткен, ийи машина манзаны арага кылдыр хуулдурган.

Ындыг кижини КМК ышкаш бүдүрүлге чери тудуп турбазы билдингир.

Дөгүс-оол Тюлюш дээрзи томаанныг, ажыл-ишчи чолаачы. Иван Сундуй, «магазин аңчызы» аан, ооң башкарып турар машиназын былаажы берген. Бербеске чолаачының холунче бижектээш, ону аар балыглаан.

Өвүр районнуң прокуратуразы, ынтики херектер килдизи, Торгалыг кодээ Совет күүскому хамаатЫ Иван Сундуйга хамаарыштыр дээштиг хемчеглерни алыр болза чогуур. Торгалыг суурнуң чонунуң ажыл-ижинге, амыр-дыжынга шаптыктыг кижини (ол бертик-бежел-даа бол) аңаа салып турарга болур бе?

М. МӨҢГҮН-ООЛ.

ДЕПШИЛГЕНИҢ КҮЧҮЛҮГ БЫРАЗЫ

В. И. Ленинниң «Чарышты канчаар организастаарыл?» деп ажылы болгаш амгы үениң негелделери

Чаа ниитилелдиң төөгүде көстүп көрбээн шимчедикчи күжү массалыг күш-ажылчы чарыш дугайында ленинчи идеяның амыдыралчызын болгаш тиилелгелиг хөгжүп орарын ССРЭ-ге коммунистиг тургузуушкуннуң 60 ажыг чылдар дургузунда туржулгазы бадыткаан. Хүн келген тудум улам хөгжүвүшаан база коммунистиг тургузуушкуннуң практиказын байытпышаан, социалистиг чарыш СЭКП-ниң билдилиг удуртулгазы-биле экономика болгаш социал депшилгениң күчүлүг быразы, ажылчы чоннарның политиктиг, күш-ажылчы болгаш мөзү-шынар кижизидилгезиниң школазы апарган.

1.

В. И. Ленин социалистиг чарыштың тыптып келир дөстерин ниитиниң өнчүзүнге үндезилеттинген бүдүрүлгениң алыс бүдүжүнде деп санап чораан. Октябрь революциязы тиилээн соонда баштайгы айларда-ла, Россияның чону ниитилелди социалистиг үндезинге эде тургузуп эгелээн үеде чурттуң экономиказында, ниити амыдыралында боор эгелээн болуушкуннарны ол кичээнгейлиг-биле хайгаарап көрүп турган.

1918 чылдың январь айның эгезинде (чаа сан-биле) Совнарком В. И. Ленинниң каш хонук дыштанып алыр деп доктаалды хүлээп алган. Ол дугайын Н. К. Крупская мындыг янзылыг сактып бижээн: «Чогум дыштаныылга-даа бүтпээн чүве... Ильич ажыл-херектиң дугайын үргүлчү бодап, бижиттинип-ле турган. Дыштаныылганың ол дөрт хонуунуң дургузунда бижээн чүүлдерин ам-даа доостунмаан дээш, ол ынчан парлатпаан. «Эргиниң буураашкынындан корткаңнар болгаш чаа чүүл дээш демиселчилер», «Чарышты канчаар организастаарыл?», «Хереглекчилер коммуналарының дугайында декреттиң төлевилели» деп чүүлдер Ильичиниң мөчээниниң соонда парлаттынган-даа болза, Владимир Ильичиниң ынчан бодап чораан бодалдарының дугайын тодаргай илередип турар. Ынчан ол хүн бүрүнүң экономиктиг амыдыралын кандыг янзылыг эки организастап алырыл, ажылчыннарга эки байдалдарны канчаар тургузуп алырыл, оларны ынчан чурттап турганы берге байдалдан канчап уштуп алырыл, хереглекчилер коммуналарын, уругларның сүт-биле хандырылгазын кандыг янзылыг организастаарыл, ажылчыннарны эки бажыңнарже кандыг арга-биле көжүрүп кирерил, хүн бүрүнүң учёт болгаш контролюн бо сорулгаларга дүүштүр канчаар организастаарыл, бо ажылга массаларның боттарын киириштирер, оларның бот-идепкейин болгаш ажыл-чорудулгазын көдүрер дээш бүгү ажыл-херекти кандыг янзылыг тургузуп алза экил деп айтырыглар ону ынчан дүвүредип турган. Бо бүгүнү шиитпирлээр сорулга-биле ажылчыннарның аразындан талантылыг организаторларны депшидерин Ильич бодавышаан, чарыш болгаш ооң организакты ролюнуң дугайын бижип турган».

В. И. Ленин «Чарышты канчаар организастаарыл?» деп ажылынга чарыштың боттуг алыс утказын, ужур-дузазын айыткан болгаш социалистиг тургузуушкунга ооң ээлээр черин база ролюн тодараткан, чарышты социалистиг үндезинге организастаарының эртемниң бадыткаан принциптерин ажылдап кылган. Ол ажылдың элээн хөй чүүлдерин В. И. Ленин «Совет эрге-чагырганың ээлчеглиг сорулгалары», «Улуг эгелээшкин» болгаш оон-даа өске ажылдарынга улам тодарады бижээн.

Социализмниң социалистиг чарышты тывылдырар болгаш хөгжүдер үндезин дөстериниң бирээзи болза бүдүрүлгениң чепсек-херектеринге ниитиниң өнчүзү болур деп В. И. Ленин санап чораан. Ынчангаш ниитиниң өнчүзү болур фабрикаларга, заводтарга күш-ажылдың кижизи бодунуң кылып шыдаар ажылын, чогаадыкчы инициативазын хөйнүң мурнунга көргүзе бээр аргалыг апарган. Ооң ачызында чарыштың чаа хевирлери тывылган, кижи бүрүзүнүң чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаарынга делгем орук ажыттынган.

Социалистиг чарыштың алыс бүдүш-шынарларын тодаргайлап тура, В. И. Ленин ооң капиталистиг конкуренциядан шуут ылгалдыын онзалап айыткан. Капиталистиг конкуренция ажылчыннарның калбак массаларының чогаадыкчы инициативазын, энергиязын базып турар. В. И. Ленин Маркс биле Энгельстиң соондарый конкуренцияның «багай» чүүлдерин «арыглааш», ооң «эки» талаларын социализмге ажыглап болур дээр дээннерге удур эптеш чок демисежир турган. Ол демисел амгы үеде-даа бодунуң ужур-утказын чидирбээн. Чүге дээрге амгы үениң ревизионистери «рынок социализминиң» дугайында улуг шуугаазынны үндүрүп, капиталистиг конкуренцияны социалистиг ажыл-агыйжы чоруктуң кол методу кылдыр санап турар.

Социалистиг чарыш дээрге массаларның инициативазындан тывылган ханы уткалыг күчүлүг шимчээшкин, массаларның эгелээшкининиң болгаш бот-тывынгыр ажылының илергейлээшкини, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң кол чепсээ, ниитилел байлаазының база ниитилелдиң бүгү кежигүннериниң материалдыг чаагай чоруун бедидериниң үнер дөзү, эртем болгаш техниканың чаа чедиишкиннерин бедик медерелдиг болгаш хостуг ажылдакчыларның калбак массалары-биле тудуштуруп турар чаа ниитилел харылзааларын, чаа күш-ажылчы чуруму, күш-ажылдың чаа организастаашкынын тургузарының чугула фактору болур деп, В. И. Ленин өөредип чораан. Чаа тургузугнуң боттуг экономиктиг хоойлуларын боттандырарынга дузалаар механизмнерниң бирээзи социалистиг чарыш болур деп, ол демдеглээн.

Чарыштың онзагай шынар-демдээ ооң киржикчилериниң күш-ажылчы маргылдаазы болур деп, Ильич санаан. Социализмниң салым-чолунга хамаарышкан чугула айтырыгларның талазы-биле коммуналарның, фабрикаларның, ниитилелдерниң, эптежилгелерниң, ажылчыннар болгаш солдаттар депутаттарының Советтериниң аразынга чарышты калбартырын ол кыйгырып турган. «Коммуна» бүрүзү—фабрика бүрүзү, суур бүрүзү, хереглекчилер ниитилели бүрүзү, хандырылганың кайы-даа комитеди бот-боттары-биле чаржып тура, күш-ажылдың база продуктулар хуваалдазының учёт болгаш контролюнуң херек кырында организакчылары болган турар ужурлуг» деп, ол бижээн. (т. 35, арын 203).

Ажыл-ишчи маргылдаа-биле чергелештир кылып турар ажылының аайы-биле бот-боттарынга дузалажыры социалистиг чарыштың база бир онзагай талазы болур. Бо эки тала бүдүрүлгениң чепсек-херекселин ниитиниң өнчүзү болдурганындан тыптып келген, ол капиталистиг ниитилелге кажан-даа болдунуп болбас.

2.

В. И. Ленин социалистиг бүдүрүлге өзүлдезиниң шынар факторларын долу ажыглаары-биле сырый холбаштырарын чугулалап санап чораан. «Организастыг чорукту база сагылга-чурумну чайгылыш чок быжыглаар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, чаа техниканы ажыглаарынче шилчиир, күш-ажылды болгаш продуктуларны камнаар дээш» (т. 36, арын 75) социалистиг чарышты организастаары эргежок чугула деп, ол бижээн.

Совет кижилериниң күш-ажылчы чаа-чаа эгелээшкиннериниң тыптып кээп турары — бистиң амгы үедеги амыдыралывыстың онзагай чүүлү болур. СЭКП ТК-ның ноябрь (1978 чыл) Пленуму бүдүрүлгениң техниктиг депшилгезин болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, ажылдың шынарын экижидер талазы-биле чогаадыкчы идепкейин бедии-биле үнелеп демдеглээн. Бо айтырыгларның талазы-биле чарыштың чаа хевирлери тыптып кээп турар. Чижээлээрге, ленинградчыларның чаа тудугларның чагыын хуусаа бетинде күүседир, ростовчуларның «Чаңгыс-даа хожудап турар кижи турбазын» деп кыйгырыының адаа-биле эгелээн чарыжын Пленум бедии-биле үнелээн. Злобинниң бригадазының, щекинчилерниң ажылының туржулгазы бүгү чуртта нептерээн.

Продукцияның шынарын экижидер дээш демисел онгу беш чылдың кол негелделериниң бирээзи. Ооң-биле чергелештир материалдарны, энергияны, чиг-этти болгаш өске-даа материалдыг курлавырларны камнаар дээш чарыш бүгү чуртта калбарган.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1978 чыл) Пленумунга чугаалаан чугаазынга эш Л. И. Брежнев: «Күш-ажылчы чедиишкиннерни улам улгаттырарының социалистиг чарыш ышкаш, ындыг шылгаттынган быразы бисте бар. Чарыш бодунуң калбарыышкынындан болгаш ханы утказындан ёзулуг улусчу болбушаан, чогаадыкчы ажыл-иштиң хевирлерин үргүлчү тывылдырып, чурттуң экономиказын хөгжүдеринге эки бараан боор турар» деп чугаалаан.

Сайзыраңгай социалистиг ниитилелге чарыштың социал-даа, кижизидикчи-даа функциялары өзер. Чарыш чаа кижиниң, ооң политиктиг медерелиниң хевирлеттинеринге, бедик мөзү-шынар кижизидилгезинге улуг идиглиг. Чарыштың ол ролю күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкинден база эңне көскү. Амгы үеде ол шимчээшкинниң туржулгазы-биле чарыштың бүгү хевирлери байыттынып турар.

Чарыштың В. И. Ленинниң демдеглээни янзы-бүрү функциялары амгы байдалдарда онзагай күштүг-биле илереп турар. Ажыл-агыйжы практикага болгаш ниитилел хөгжүлдезиниң өске-даа талаларынга чарыштың дыка улуг салдарлыы маргыш чок. ССРЭ-ниң чаа Конституциязында ону демдеглеп киирген-даа чөп.

Чарыштың экономиктиг, социал болгаш кижизидикчи функциялары аразында тудуш харылзаалыг. Ниитилелдиң болгаш ооң бүгү талаларының хөгжүлдези комплекстиг апарган сайзыраңгай социализмниң байдалдарынга ол функцияларның бот-боттарындан хамаарылгалыы онзагай чугула болгаш быжыг апаар.

3.

Социалистиг чарышты организастаарының принциптеринге, хевирлеринге болгаш аргаларынга хамаарышкан ленинчи айтыышкыннар бо хүннерде долузу-биле күштүг болуп артып турар.

В. И. Ленин чарышты организастаарын ниитилел ажылы организастаарының чарылбас кезээ кылдыр көрүп чораан. Ону ынчаар көөрү амгы үеде онза чугула, чүге дээрге массаларның күш-ажылчы болгаш чогаадыкчы идепкейиниң чаа шынарлыг депшилге көдүрүлгени чарышты организастап турарының деңнели-биле чамдык чөрүлдээлиг болуп турары сөөлгү чылдарда улам көскү апар чыдар. Ол активчи чорук экономиктиг болгаш социал ажыл-чорудулгаларны башкарарының механизминиң ам-даа шуут чарылбас кезээ болу бербээн.

Чарышты эртемге үндезилеп организастаарының кол звенозу, чарыштың ажыктыын доктаамал бедидериниң эң чугула негелдези болза массаларның үндүрген чогаадыкчы эгелээшкининиң болгаш үстүнден бот-идепкейиниң тудуш болуру болур деп, В. И. Ленин демдеглээн, азы ол дээрге чарыштың демократтыг үндезиннерин хөгжүдери-дир. Амгы үеде адаандан бот-идепкей күрүне планын улам улгадырынче угландыр өскертип турар уткуштур планнар планнаашкыны эгелээшкиннер-биле, ажыл-ишчилерниң тускайлан чоруу-биле эң-не чедимчелиг холбаштырып турар. Ол чорук бедиткен хүлээлгелер ап турар күш-ажылчы коллективтерниң бот-идепкейин дүрген болгаш билдилиг деткиир хүлээлгелиг планнаашкын органнарынга, министерстволарга болгаш ведомстволарга улуг харысалганы хүлээдип турар.

Чарышты организастаарынга хамаарыштыр В. И. Ленинниң айыткан принциптери үениң шылгалдазын эртип, амыдыралчызын болгаш ажыктыын шынзыткан. Ол принциптер—ажык болуру, түңнелдерин деңнеп болуру, дуржулганы херек кырында катаптаар аргалыы — амгы үеде эң күчүлүг материал-техниктиг баазаның болгаш эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннеринге үндезилеттинип боттанып турар.

Мурнакчы дуржулганы пропагандалаарын шыңгызы-биле экижидериниң чугулазының дугайында В. И. Ленинниң сагындырыглары онзагай чугула. «Бисте чүү чүве шынап-ла четпейн турарыл дээрге, ол болза эң эки үлегерлерни— олар бисте хөй эвес болгай—шупту кижилерге албан чижектер кылдыр кылыр дээш калбаа-биле ажыглап билбезивис-тир». (т. 43, арын 346).

Бистиң партиявыс чарышты улам сайзырадырынче сагыш салырда, кол кичээнгейни ону организастаарын экижидеринче, дээштиин бедидеринче угландырып турар. Маңаа идей-политиктиг кижизидилгениң чепсектерин база ажыглаар херек. Партия организацияларының сорулгазы болза социалистиг хүлээлгелерни болгаш уткуштур планнарны тургузарының, материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкининиң системазын ажылдап кылырының болгаш шын ажыглаарының, мурнакчы дуржулганы нептередириниң, чарыштың ажыктыын хандырарының, түңнелдерин үндүрериниң, чарышка демократтыг үндезиннерни хөгжүдериниң практиказынче ылап ханылап кирери болур.

В. СМОЛЬКОВ,
философия эртемнериниң доктору.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

Кампучия Улус Республиканың ДХМ-ниң медеглели

Кампучия Улус Республиканың Даштыкы херектер министерствозунуң медеглелин Кампучияның Информация Агентилели (КИА) тараткан. Ында чугаалап турары болза: Пол Пот—Иенг Сариниң бөлүү кыдат удуртулга-биле сүлчээлежип алгаш, чуртка чаа хевириниң кулданыышкын ёзу-чурумун тургускан, чонну кыргып-хыдып келген болгаш Кампучияны Пекинниң Мурнуу-Чөөн Азияга эжелекчи политиказын боттандырары-биле кожазы чурттар-биле дайын кылырының чөлеңгиижи кылдыр хуулдурган турган деп ында айыткан. Ынчалза-даа ириш дүшкен ёзу-чурумну бүгү делегей буруу шапкан. Террор күжү-биле база даштыкыдан деткимче күжү-биле эрге-чагыргага ызырнып турган бөлүк бүгү улустуң-тура халымышкынының түңнелинде буурап дүшкен.

Кампучия улус чурттуң ёзулуг ээлери апарган. Кампучия Улус Республика тайбыңның, хамаарышпас чоруктуң, демократияның, нейтралитеттиң, кайа-даа каттышпазының угланыышкынын чорудуп, социализмниң оруу-биле бурунгаарлап, Мурнуу-Чөөн Азияга тайбыңның идепкейлиг фактору апарган.

Депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен кампучия улустуң тиилелгезинге өөрүп турар амгы үеде чурттуң национал-патриоттуг күштериниң чептүг демиселин Пекин нүгүлдеп, Пол Поттуң—Иенг Сариниң ёзу-чурумун катап тургузары-биле КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелин ажыглаарын оралдажып турар.

Кампучияда болуушкуннарга хамаарыштыр Кыдаттың мөге нүгүлдээшкиннерин Улусчу-Революстуг Чөвүлел шиитпирлиг-биле буруу шаап тур, ол ышкаш ооң иштики херектеринге кымның-даа холгаарлаарын болдурбас деп Кампучия Улус Республиканың Даштыкы херектер министерствозу медеглээн.

Кампучия Улус Республика кожазы чурттар-биле эки харылзааларны тургузарынче чүткүлдүг. Пол Пот—Иенг Сариниң бөлүүнүң кызыгаар дайынын кылган уржуктарын шиитпирлээр дээш Вьетнам Социалистиг Республика-биле чугаалажыышкыннарны кылырынга белен. Кампучияның, Вьетнамның, Лаостуң улустарының аразында найырал харылзааларын база бүгү талалыг кады ажылдажылганы быжыглаар.

Кампучия Улус Республика Мурнуу-Чөөн Азия чурттары-биле найыралдыг харылзааларны хамаарышпас чоруктуң, суверенитеттиң болгаш девискээр аайы-биле бүрүн-бүдүн турарының, бот-бодунуң иштики херектеринге холгаарлашпазының, деңэргениң база бот-бодунга ажыктыг чоруктуң принциптеринге үндезилеп тургузарынга белен.

Улусчу-Революстуг Чөвүлел чоннуң дүрүм ёзугаар төлээлекчизи бооп, чурттуң бүгү девискээрин контрольдап, ооң иштики болгаш даштыкы херектерин удуртуруун боттандырып турар.

Улусчу-Революстуг Чөвүлел КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелинде ССРЭ-ниң шын туружунга байыр чедирип тур деп медеглелде айыткан. Ооң иштики херектеринге империалистиг болгаш улуг-күрүнечи холгаарлаашкыннардан Кампучияны камгалаары-биле Совет Эвилели чамдык делегацияларның киирген резолюция төлевилелдеринге удур бадылаан. Кампучияның дүрүм ёзугаар төлээлекчизи чок турда, кампучия айтырыын Айыыл чок чорук Чөвүлелинге чугаалажып турары чуртта байдалды шын тодарадып шыдавас болгаш ооң иштики херектеринге холгаарлаашкын болур.

Совет Эвилелиниң шын туружу КНО-нуң Уставынга долу дүгжүп турар. Совет Эвилели кампучия улусту деткээн деп медеглелде айыткан.

(СЭТА).

ВСР-НИҢ ДХМ-НИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ХАНОЙ. (СЭТА). Кампучияда болуушкуннарга хамаарыштыр Пекинниң хоп-меге буруу шапкан Кампучия Улус Республиканың ДХМ-ниң медеглелин вьетнам улус болгаш ВСР-ниң чазаа долузу-биле деткип турар. Кыдаттың чагырыкчы бөлүктериниң сезиниг бодалдарын боттандырып чорудар дээш оралдажыышкыны КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң видирин оларның ажыглаарын болдурбас ужурлуг деп, ВСР-ниң ДХМ-ниң ында парлап үндүрген медеглелинде айыткан. Кампучияның иштики херектеринге Пекинниң холгаарлап кирижиринге болгаш Вьетнамны хоптаар дээш оралдажыышкыннарынга чептүг чорук, кампучия улустуң эрге-ажыктары дээш, Мурнуу-Чөөн Азияга тайбың база доктаамал чорук дээш Совет Эвилелиниң шиитпирлиг-биле удурланып турган фактызын Вьетнам Социалистиг Республика бедии-биле үнелеп көрген деп, медеглелде онзалап демдеглээн.

Пекинниң баштыңнары Пол Поттуң—Иенг Сариниң бөлүүн кампучия улусту базарының, Мурнуу-Чөөн Азияга (МЧА-га) тайбыңны болгаш доктаамал чорукту базарының чепсээ кылдыр «культура революциязын» экспорттаарынга ажыглап турган.

Кыдаттың удуртукчу бөлүктери Пномпеньниң бөлүүн ВСР-ге удур кызыгаар дайынын күштелдиреринче күткүп келген. Ооң түңнелинде вьетнам улуска удур хөй санныг араатанныг кем-херек үүлгедиишкиннерин кылып чоруткан. Месилдежиишкинни чугаалажыышкыннарның аргазы-биле тайбың болгаш угаан-сарыылдыг шиитпирлээринге бүгү күженишкиннерни ВСР-ниң улузу болгаш чазаа үндүрген.

Ындыг байдалда Вьетнам бодунуң нациязының салым-чолу дээш харысалгалыг кандыг-даа өске чурт-биле бир дөмей агрессорларга ойтур шавыышкынны шиитпирлиг-биле бербишаан, камгаланырынга бодунуң эргезин ажыглаар ужурга таварышкан. Ол чорук КНО-нуң Уставынга болгаш делегей хоойлуларынга долузу-биле дүүшкен.

Кампучияның Национал камгаланыышкынының чаңгыс аай фронтузунуң удуртулгазы-биле Кампучияның улузу болгаш революстуг чепсектиг күштери Пол Поттуң—Иенг Сариниң бөлүүн дүжүр октааш, төөгүлүг тиилелгени чедип алганнар деп, документиде демдеглээн. Кампучия улустуң чептүг херээн вьетнам улус болгаш ВСР-ниң чазаа долузу-биле деткип турар. Кампучияның улузу бүгү мооңдактарны ажып эртер база тайбың, хамаарышпас, демократтыг, нейтралдыг, кайа-даа каттышпаан, социализмче чоруп орар Кампучияны чедиишкиннег тургузарынга бүзүрелди илередип турар. Вьетнам биле Кампучияның аразында кызыгаар дайынын соксаткан. Тургузуушкуннуң болгаш улустарның эрге-ажыктарынга база күзелдеринге дүүштүр боттарының чурттарын камгалаарының херээнге, Мурнуу-Чөөн Азияның бүгү чурттарының тайбыңче болгаш доктаамал чорукче чүткүлдери-биле дүүштүр бот-боттарынга дузаламчы база деткимче көргүзер сорулгалыг эргежок чугула хемчеглерниң дугайын ВСР-ниң чазаа Кампучия Улус Республиканың Улусчу-революстуг чөвүлели-биле кады чугаалажып көөр болгаш дугуржуп алырлар.

Вьетнамның болгаш Кампучияның улустарының аразында найырал база эп-сеткил каттыштырылгаазы бузулбас, Пекинниң эжелекчи болгаш гегемонисчи чүткүлдери ылап-ла буураашкынга таваржыр деп, ВСР-ниң ДХМ-ниң медеглелинде онзалап демдеглээн.

ЧӨҢГЭЭЛЭЭШКИННЕР УЛАМЧЫЛАВЫШААН

ХАНОЙ. (СЭТА). Сөөлгү хүннерде кызыгаар чоогунда Хоанглиеншон можуда ВСР-ниң девискээрин кыдат тала хөй удаа боолаан деп, Вьетнам информация агентилели дыңнаткан.

Кыдат шериглер Мыонгкхыонг уездиде Чунгтяй суурнуң чоогунга вьетнам девискээрже шургуп киргеш, кедеп тура вьетнам кызыгаар шериглериниң таңныылдарынче боолааннар. Ол боолаашкынның түңнелинде бир вьетнам кызыгааржы өлүрткен. Ол-ла хүн ол уездиниң Ванненшы суурну минометтар-биле боолаан. Тайбың ийи чурттакчы өлүрткен болгаш ийи кижи балыглаткан, чурттакчыларның өнчүзүнге болгаш бажыңнарынга улуг когаралды чедирген.

Кыдат солдаттарының улуг бөлүү Татюфунг общинада Нгайте сууржэ халдаан. Ооң түңнелинде вьетнам ийи кызыгааржы өлүрткен болгаш бир кызыгааржы балыглаткан.

Ооң мурнунда Батсат уездиде Баньыок общинада хайгаарал пунктузун кыдаттар пулеметтардан боолаан. Вьетнам ийи кызыгааржы балыглаткан.

Кыдат эрге-чагыргаларның чөңгээлээшкиннери ВСР-ниң чурттакчы чонунуң удурланыышкынын болгаш килеңнээшкинин болдуруп турар деп, агентилел онзалап демдеглээн.

ТАРААЧЫННАРГА ДУЗАЛАМЧЫ

БАНГОК, (СЭТА-ның корр). Премьер-министр К. Чаманан баштаан Таиландының чазаа чер ажылдыгларының амыдырал болгаш күш-ажыл байдалын экижидер талазы-биле хемчеглерни ап турар. Бо чылды ол чуртта фермерниң чылы кылдыр чарлаан, чазак черни көдээ ажыл-агыйның хереглелинге 20 миллиард бат/1 миллиард америк доллар/акшаны үзүп бээрин планнап турар.

Таиландының амыдыралынга көдээ ажыл-агый чугула рольду ойнап турар. Чуртта элээн каш миллион тараачыннар чер чок азы эвээш черлерлиг. Ынчангаш оларның хөй кезии улуг чер ээлериниң, кулактарының кулдары бооп турар.

Чер реформазын боттандырарынче улуг кичээнгейни чазактың программазында салган. Чурттуң соңгу болгаш соңгу-чөөн талазында 32 мужуга чер реформазын кылырын көрген. Тараачыннарга 500 муң гектар черни үлеп бээр. Амгы үеге чедир тараачыннарга 100 муң гектар шөлдү үлеп берген. Суггарылга системазын калбартыр, плотиналар, дамбалар тудар ажылдарны чорудуп турар.

Амгы үеде чазактың деткимчези-биле 3600 көдээ кооперативтер болгаш тараачыннар каттыжыышкыннары ажылдап турар. Чурттуң тараачыннарынга дуза чедирери-биле 100 ажыг эксперт станцияларын тургускан. Көдээ ажыл-агый болгаш ветеринария айтырыгларының талазы-биле сүмелерни тараачыннар специалистерден ап турар.

А. ПОЛЯНСКИЙ.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израиль дайынзырактар Ливанга удур чаа халдаашкынны чоруткан. Ол болза 1978 чылдың мартта Израильдиң халдаашкынының үезинден бээр бодунуң хемчээлиниң талазы-биле эң улуг халдаашкын болган. Бодунуң агрессчи халдаашкынының төөгүзүнде израильдер эң-не баштай Литани хемниң соңгу эриинче шургуп киргеннер. Ооң-биле Ливанның девискээринче халдаашкынны улам калбарткан.

Израиль армияның механизастаттынган кезектери Ливанның кызыгаарын үрээш, ооң девискээринче шургуп кирген. Ооң-биле кады Набатия дээр мурнуу ливан хоорайның чоогунга артиллерияга деткидип алгаш, вертолёт-десантызын дүжүрген. Агрессорнуң халдаашкынының мурнунда бир шак дургузунда артиллерия боолап келген, ооң үезинде мурнуу Ливанның чурттакчылыг суурларын болгаш палестин дескеннерниң лагерьлерин араатанзыы-биле боолаан. Израильдиң шериг корабльдери Ливанның девискээр сугларынга чоруп, ооң мурнуу эриктерин күштүг-биле боолаан.

Ливан радиозунуң дыңнатканы-биле алырга, мурнуу чүкте тайбың көдээ суурлар болгаш хамааты объектилер араатанзыг халдаашкынга таварышканнар.

Көрүп турганнарның херечилеп турары-биле алырга, израиль солдаттар кызыгаардан 15 километр черде турар Арнун болгаш Айшия дээр ливан суурларже халдап, Аль-Махмудия деп суурну эжелеп алганнар. Национал-патриотчу күштерниң болгаш удурланыышкынның палестин шимчээшкининиң дайынчылары халдакчы-биле тулушкан болгаш аңаа ойтур шавыышкынны берген.

NO AL FASCISMO

ИТАЛИЯ. Эң-не барыын үзелдиг идегеттерниң террорисчи үүлгедиишкиннеринге удурланган массалыг чыскаал «Фашизмни болдурбас!» деп лозуң-биле Римниң төвүнге эрткен.
ЮПИ—СЭТА-ның телефотозу.

АЗЫРАДЫКЧЫЗЫН ЧИДИРГЕН ТАВАРЫЛГАДА ПЕНСИЯ

Эрткен чылдың декабрь 12-де үнген «Шынга» «Пенсионерлерниң эрге-ажыынга» деп эгелиг чүүл «Айтырыңар, харыылап берээл» рубриканың адаанга парлаттынган. Хову-Аксы суурда чурттап турар А. Аракчааның салган айтырыгларынга Социал хандырылга министерствозунуң улуг инспектору М. Д. Даржай харыылаан турган. Инспекторнуң харыызы материалды ажылдап кылып турган үеде хажыттынган.

Ол харыыны шын билип алыры-биле моон адаанда тайылбырны база катап парладывыс.

Күрүне пенсиязын тыпсырының болгаш төлээриниң дугайында дүрүмнүң 60 дугаар чүүлүн ёзугаар кадайынга азы ашаанга азырадыкчызын чидиргениниң пенсиязын өлген кижи дириг турда-ла пенсия назыны чеде берген, чок болза инвалид апарган азы азыракчы өлген соонда 5 чыл эртпээнде пенсия назыны четкенде, инвалид болу берген таварылгада ол кижиге пенсияны тыпсып болуру көрдүнген деп, ук чүүлдүң ийиги колонказының сөөлгү абзазын үшкү колонканың баштайгы абзазынга чедир эде номчуур.

Азырадыкчызын чидиргениниң пенсиязын өлген кижиниң азыралынга турган, ажыл кылып шыдавас, өг-бүлениң даразында кежигүннери алыр:

1. Өлген кижиниң 16 хар четпээн уруглары, дуңмалары база уругларының уруглары (сургуулдар 18 харга чедир). Үстүнде айыткан кижилерниң назы-хары доктааттынганындан улгады-даа берген болза, кажан 16 хар четпээнде олар инвалид апарган таварылгада азырадыкчызын чидиргениниң пенсиязын алыр. Боттарының ажыл кылып шыдаптар ада-иези чок таварылгада дуңмалары, уругларының уруглары алыр эргелиг.

2. Ада-иези, ачазы 60, авазы 55 хар чеде берген, оларның кайызы-даа инвалид болза, азыракчызын чидиргениниң пенсиязын алыр.

3. Ашаа, кадайы пенсия назыны четкенде азы инвалид апарганда. Мөчээн кижиниң өөнүң ишти (ашаа, кадайы) азырадыкчызының мөчүүрүнүң мурнунда-ла азы ооң мөчээниниң соонда беш чыл ашпаанда инвалид апарган база пенсия назыны четкен таварылгаларда азырадыкчызын чидиргениниң пенсиязын алыр эргелиг. Маңаа ЭКЭК-тиң шинчилге эрттирген хүнү эвес, а комиссияның ол кижиниң инвалид болу берген үезин доктаатканындан аңаа азыракчызын чидиргениниң пенсиязын тыпсыр-тывыспазы хамааржыр.

Чижээ, В. Ш.-тың ашаа 1960 чылда мөчээн. Ш. ынчан 44 харлыг турган. 1971 чылда В. Ш. мөчээн ашаа дээш азырадыкчызын чидиргениниң пенсиязын тыпсыр дугайында дилег киирген. Ашаа өлгенден бээр беш чыл хуусаа эрте бергенде, 55 харлаан дээш ооң дилээн хандырбаан. 1972 чылда Ш-ты эмнеп турган эмчизи ЭКЭК-ке шинчидери-биле чоруткан. Эмчиниң күш-ажыл эксперт комиссиязы В. Ш-ти 1964 чылда-ла инвалид апарган турган деп тодараткан. Ынчангаш ол азырадыкчызын чидиргениниң пенсиязын алыр эргелиг болган.

Бир эвес өг-бүлениң дириг арткан ээлериниң бирээзиниң (ашаа азы кадайы) өлген кижиниң хайгааралынга чораан болза, ону азырап, карактаар, күш-ажыл кылып шыдаар ажы-төлү чок болза, ашааның азы кадайының мөчээниниң соонда каш чыл эрткени хамаарылга чокка азырадыкчызын чидиргениниң пенсиязын пенсия назыны четкенде азы инвалид апарганда алыр эргелиг.

Мөчээн кижиниң ашаа азы кадайы ийи дугаар өг-бүле тутканының соонда азырадыкчызын чидиргениниң пенсиязын тыпсыр дугайында баштайгы өг-бүлеге чораан дээш дилег киирген болза, ук пенсияны аңаа тывыспас. Бир эвес пенсияны ооң катап чаа өг-бүле тударының мурнунда-ла тывыскаан турган болза, ук пенсияның төлээрин соксатпас.

Өлген кижиниң (ашаа азы кадайы) ооң сес хар четпээн уругларын ажылдавайн азырап олурар болза, пенсия назыны четкен-четпээни, ажыл кылып шыдаар-шыдавазы хамаарылга чокка пенсия алыр эргелиг. Чижээ 25 харлыг Ч. С. ашаа өлгениниң соонда бирээзи 5 харлыг, бирээзи 3 харлыг уруглары-биле арткан. Ч. С. ажылдавайн турар. Бо таварылгада пенсияны 3 кижиге (Ч. С.-ке база 2 уруунга) тыпсыр.

З. АРАКЧАА,
Тыва АССР-ниң социал хандырылга министриниң орлакчызы.

ДЕЛЕГЕЙНИҢ УРУГЛАР ЧЫЛЫ
1979

УРУГЛАР—БИСТИҢ КЕЛИР ҮЕВИС

Каттышкан Национал Организациязы 1979 чылды делегейниң уруглар чылы кылдыр чарлаан. СЭКП ТБ-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Леонид Ильич Брежнев совет телевидениеге чүве чугаалааш, Каттышкан Национал Организациязының ол шиитпирлерин шын болгаш чогумчалыг деп үнелээн. «Уруглар—бистиң келир үевис, олар адаларының болгаш аваларының ажыл-херээн уламчылаар апаар. Олар Чер кырынга амыдыралды моон-даа каас-чараш болгаш аас-кежиктиг болдурарлар»—деп, Л. И. Брежнев чугаалаан. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң өзүп орар салгалдың аас-кежиги, салым-чолу дээш ада сагыш салыышкынының бир херечизи ол.

1919 чылда чуртка хөй-хөй фабрика, заводтар ажылдавайн турган, аш-чуттуң, аарыг-халаптың хоозураашкынының үези турган. Бо берге чылда В. И. Ленин уруглар камгалалының чөвүлелин бадылаан декретке ат салган.

Улус Комиссариадының бо бадылаан декредиңге аныяк салгалды янзы-бүрү айыылдан камгалаарын партияның, күрүнениң херээ деп көрген. Чөвүлелге уругларны аъш-чем, идик-хеп-биле хандырарын болгаш халас эмчи дузаламчызын чедирерин хүлээндирген. Ол-ла чылын чуртка хлеб чедишпес турда уругларны халас чемгерер дугайында декретке баштыңчы ат салган. Ажылчын күжү аргажок чедишпейн турза-даа, 14 хар четпээн элээди уругларга күш-ажыл кылдыртпазының дугайында доктаалга Владимир Ильич база ат салган.

Чаш уруг төрүттүнмээнде-ле бистиң күрүне, оон салым-чолу дээш сагыш салып, уругнуң кезиңге баш удур болур-чогуур дузаны чедирип, янзы-бүрү чиигелделерни көргүзе бээрин билир бис. Совет Эвилелинде чаш уруг болгаш ие камгалалын хайгаарап, кадагалаар четкилер калбаа-биле сайзыраан, хөй-хөй божудулга бажыңнары, херээженнер консультациялары, уруглар поликлиникалары, эмнелге черлери, санаторийлер, эртем-шинчилел институттары ажылдап турар.

Профэвилелдер организацияларының амгы үеде салып турар кол сорулгаларының бирээзи—школа биле өг-бүлениң уруглар кижизидер хүндүлүг ажыл-херээнге бүгү таланың боттуг дузазын чедирери.

Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында профэвилелдерниң инициативазы-биле албан организация, бүдүрүлге черлери база совхозтарның школага шеф дузазын чедирер ажыл тыптып, сөөлүнде улам калбак хөгжүлдени алган. Ынчан бүгү-ле профэвилелдер комитеттериниң чанынга уруглар болгаш аныяктар ортузунга ажыл чорудар тускай секциялар тургустунган. Ук секциялар уругларның чурттап турар чериниң аайы-биле кижизидилге ажылын чорударын, оларның дыштанылгазын организастаарын болгаш ада-иелер ортузунга педагогиктиг пропаганданы калбартырын удуртуп турган. Амгы үеде секциялар профэвилелдерниң өг-бүлеге болгаш школага дузалаар улуг чөвүлелдериниче шилчээн.

Чер-черде ындыг чөвүлелдер өг-бүлениң, школаның амыдырал байдалын каны билири чугаажок. Республикада дыка хөй чөвүлелдер школа-биле быжыг харылзааны тудуп, оон материалдыг баазазын быжыглаарынга, уругларның коммунистиг мөзүнүң эки, чараш аажы-чаңчылдарынга хевирлээринге чогуур үлүг-хуузун киирип, аныяк салгалды ажылчын ангының алдарлыг, чаагай чаңчылдарынга кижизидер талазы-биле хөй талалыг ажылдарны кылып турарлар.

Уруглар чылын республикага солун, кижизидилге талазы-биле дээштиг эрттирип болурунуң бүгү-ле аргалары бисте бар. 160 ажыг нийти билиг школаларындан аңгыда, 181 ясли-сад, уругларның 23 музыка, 8 спорт школалары, Пионерлер бажыңнары, станциялар республикада ажылдап турар. Уругларның эстетиктиг болгаш уран чүүлге кижизидилгезин боттандырарынга улуг дузаны 200 ажыг Культура бажыңы, клубтар база 162 библиотека чедирип турары билдингир.

Сөөлгү чылдарда профэвилелдиң чамдык Культура бажыңнары, ордулар, клубтар уруглар-биле кижизидилге ажылын элээн экижиткен. Ылангыя «Тыва кобальт» комбинаттың «Металлург», В. И. Ленин аттыг даг-дүгү комбинадының Культура ордулары, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг база «Өөк», «Ак-Туруг» совхозтарның Культура бажыңнарында уруглар секторлары, бөлүктери доктаамал составтыг ажылдап турар. Чижээ: «Тыва кобальт» комбинаттың «Металлург» Культура ордузунга 100 ажыг уруглар хаара туттунган сектор үш чыл ажыр ажылдап турар. Мында уран чүүлдүң, техниктиг чогаадылганың бөлгүмнери база янзы-бүрү спорт секциялары доктаамал ажылдап турар. Ол ышкаш ырының, танцының «Школачы чылдар» деп ансамбли доктаамал составтыг ажылдап турар.

50 чыл бурунгаар Н. К. Крупская культура одагларының уруглар кижизидилгезинге ролюнуң дугайында чугаазынга: «Пионерлер чок клуб—ажы-төл чок өг-бүле-биле дөмей», деп чугаалаан.

Шынап-ла бистиң чамдык клубтарывыс ээн турары чажыт эвес. Уруглар чылында бистиң бүгү-ле клубтарывыс, библиотекаларывыс, кызыл-булуңнарывыс уругларның дыштанылгазын солун организастап, кижизидилге ажылының бүгү-ле хевирлерин калбаа-биле чорудуп, кижизидикчи, организакчы туружун ээлээри чугула.

Профэвилел, комсомол комитеттериниң болгаш улус өөредилге органнарының мурнунда салдынып турар кол сорулгаларның бирээзи—пионерлерниң болгаш школачыларның чайгы дыштанылгазын бедик организастыг байдалга эрттирери.

Профэвилелдерниң область чөвүлели келир чайын 70 ажыг янзы-бүрү лагерьлерге 10 муң хире школачыларны дыштандырарын планнап турар. Турум пионер лагерьлериниң баазазын быжыглаар талазы-биле көскү ажылды «Тыва кобальт» комбинаттың профэвилел комитеди, кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел обкому, Тес-Хем, Барыын-Хемчик районнарының совхозтарының ажылчын комитеттери кылгылаан.

Сөөлгү чылдарда профэвилелдерниң область чөвүлели дыштанылганың болгаш күш-ажылдың лагерьлериниң санын көвүдедип, оларны дериг-херексел-биле хандырар ажылды элээн экижиткен. Эрткен чылын 38 күш-ажыл болгаш дыштанылга лагеринге 2 муң ажыг уруглар дыштанып, күш-ажылчы чаңчылдарны чедип алган. Бо чылын лагерьлериниң саны 43 чедир өзер.

Күш-ажыл болгаш дыштанылга лагерьлериниң баазалары кошкак дээрзин башкыларның август, январь чөвүлел хуралдарынга, школачыларның күш-ажыл каттыжыышкыннарының республика слёдунга демдеглээни кончуг шын.

Чайгы дыштанылганы организастап чорударынга күш-ажылчы коллективтерниң калбак киржилгезин чедип алыры—профэвилел комитеттериниң кол сорулгазы.

Кадыкшылы кошкак уругларны санаторлуг лагерьлерге дыштандырарын профэвилелдерниң область чөвүлели кичээнгейниң төвүнге ап турар. Чыл санында 400 ажыг уруглар тускай организастаан санаторлуг лагерьге кадыын быжыглап, дыштанып турар. Келир чайын 500 хире уругларны санаторлуг лагерьлерге дыштандырарын планнап турар. Ол ышкаш кадыы кошкак 60 хире уруглар ада-иези-биле дыштаныр тускай санаторийлерге болгаш пансионаттарга кадыкшылын быжыглап эмнеттирер.

Бүгү чурттарның улустары салгалдан салгалче боттарының келир үези дээш сагыш салып чоруур. Келир үе дээрге-ле уруглар. Делегейде 1,6 млрд. уруглар чурттап турар. Чаштарның ол улуг өг-бүлезинде совет уруглар—Улуг Октябрьның чуртунуң уруглары база бар. Совет чаштар делегейде эң-не аас-кежиктиг уруглар.

М. ООРЖАК,
профэвилелдерниң область чөвүлелиниң килдис эргелекчизи.

АГААР БАЙДАЛЫНЫҢ КАЛБАК ШИНЧИЛЕЛДЕРИ

Ыраккы Чөөн чүктүң гидрометеорологияның Күш-ажылдың Кызыл Туг орденниг эртем-шинчилел институдунуң агаар шинчилээр «Океан» деп эртем-шинчилел суднозу Владивостоктан Мурнуу-Кыдат далайда тропиктиг шуурганнарның тыптып турар девискээринче эрткен чылдың төнчүзүнде үнүпкен.

Ону шала мурнады база-ла ынаар «Академик Ширшов», «Академик Королев», «Прилив», «Прибой» деп дөрт эртем-шинчилел суднолары чеде берген.

Ол чаа улуг экспедицияның сорулгаларының дугайын Ыраккы Чөөн чүктүң гидрометеорологияның эртем-шинчилел институдунуң директору, техниктиг эртемнерниң кандидады Валентин Федорей ПМА-ның корреспондентизинге чугаалаан.

— Бистиң метеорология судноларывыс өске чурттарның ындыг хевирниң корабльдери, агаар хайгааралының далай эриктеринде станциялары, самолет-лабораториялар-биле кады, автоматтыг станция-буйларның болгаш метеорология спутниктериниң медээлерин ажыглап тургаш, январь 15-тен эгелеп Бүгү-делегейниң метеорология организациязының база Бүгү-делегейниң эртем эвилелдериниң чөвүлелиниң телевилээни Черни бүрүнү-биле хаара туткан атмосфера болуушкуннарын өөренип көөрүнүң программазын ёзугаар баштайгы калбак шинчилелдерде киржип турар.

Агаар байдалының делегей масштабтыг баш удур берген медээлериниң ам-даа тодаргай, шын эвес болу бээринге таваржып турар бис. Ооң кол чылдагааннарынга аңгы-аңгы чурттарда агаар хайгааралдарының мөөңнеттинмейн турары, бистиң планетаның хөй-хөй девискээрлериниң, ооң иштинге агаар байдалынга улуг салдарлыг черлерниң агаар байдалын шуут азы эвээш өөренип, шинчилеп турары хамааржыр. Амгы үеде боттанып турар ол калбак шинчилелдерниң киржикчилери хайгааралдарны чаңгыс аай программа-биле күүседип, алдынган медээлерни шуптузун ССРЭ-де болгаш АКШ-та ийи кол төпче дамчыдып турар.

Хайгааралдарның ийи аңгы хуусаазын доктааткан: кышкы—январь 15-тен февраль 14-ке чедир, чайгы—май, июнь айларда. Ыраккы Чөөн чүктүң гидрометеорологияның эртем-шинчилел институду болгаш ССРЭ-ниң Гидрометтөөвү шенелделер үезинде онзагай кичээнгейни делегейниң агаар байдалынга аажок салдарлыг бооп турар кышкы муссоннарны өөренип көөрүнче угланган. Бистиң институттуң судноларында Моолдуң, Венгрияның, Чехословакияның тускай эртемниглери база ажылдап чоруур. Чайгы хайгааралдар үезинде бистиңинче Индияның болгаш АКШ-тың тепээлерин чалаан.

Евгений БУГАЕНКО,
ПМА-ның корр.

Владивосток.

ЭЛЕКТРОНИКА—ПРОВИЗОРГА

Минскиде ажыттынган аптека садып алыкчыларга чаа таарымчалыг чүүлдерни берип турар. Фойеде электроннуг улуг табло аарыг улустуң чагаан эмнериниң беленин дамчыдып турар. Фармацевт рецептини көргеш, келген кижиге квитанциялар орнунга жетонну бээр. Айыткан шагында «чагыг күүсеттинген» деп номер таблога чырып кээр. Аптеканың интерьери база бир тускай: ак өңнүг эвес аңгы-аңгы өңнерлиг.

Сөөлгү чылдарда республикада фармацевтика бүдүрүлгелериниң четкизи калбарган. Бо беш чылдың эгезинден бээр 75 аптекалар ажыттынган.

Е. ПОЛУШКИНА,
СЭТА-ның корр.

Минск.

ЭСМ чугаалаар апаар

Львовтуң И. Франко аттыг күрүне университединиң биофизика кафедразының бионика болгаш физиологтуг болуушкуннарны дөзевилээриниң эртем-шинчилел лабораториязының эртем ажылдакчылары болгаш студентилери электроннуг саналга машиназын чугаалаар болгаш чугааны дыңнап билиптер кылдыр ажылдарны чорудуп турар. Ол талазы-биле адырларны профессор, биология эртемнериниң доктору М. Ф. Деркач удуртуп турар.

Кижиниң чугаалап салган айтырыгларынга парлап каан харыыны бээр талазы-биле шинчилелдер, сөс-биле машинаны башкарарының айтырыгларын шиитпирлеп турар.

Амгы үеде лаборатория саналга машиналарын чугаалаар кылдыр чогаадырынга элээн бурунгаарлаашкынныг. Машина аңаа салган айтырыгларга харыыны сөс-биле чугаалаптар апаары келир үениң айтырыы—ону кылып ап болурунуң аргалары барынга эртемденнер идегелдиг.

ЧУРУКТА: (он талазындан) профессор М. Ф. Деркач, биофизика кафедразының лаборантызы А. А. Стець болгаш саналга машиналарының талазы-биле диплом ажылын бижип турар студент Л. А. Воловник сөс-биле берген командаларны кезектерге чарып тур.

В. ПЕСЛЯКТЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

СОЛУН КЕЖЭЭЛЕР

«Тес-Хем» совхозтуң төвүнге субботаларда янзы-бүрү темаларга лекция, беседалар чорудары база концерттер организастаары чаңчыл апарган. Совхозта партком секретары С. Д. Хертек, башкы К. М. Дарбаа болгаш өскелер-даа оон идепкейлиг организакчылары боор турар.

Оон аңгыда төп суурда аңгы-аңгы коллективтерниң бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң коллективтериниң концерттери база-ла удаа-дараа боор келген. Ылангыя эмнелге, контора коллективтериниң концерттери дыка солун болгулаан.

Ажыл кылбас, арагага хандыыр, корум-чурум үрээр, а ол ышкаш даандырган ажылынга харыысалга чок кижилерни шүгүмчүлеп, сойгалаан шоодуглуг үндүрүлгелерни номчукчулар база сонуургап турар.

Чаа чылдың эгелээни-биле холбаштыр совхозта агиткварталарының аразында конкурстуг концерттерни организастап турар.

Д. ДАРЫМА.

ИДЕГЕЛДИГ ЧОРУКТУҢ АЖЫКТЫЫ

Кедээ ажыл-агыйның бүдүрүлге-техниктиг хандырылгазының талазы-биле Починков районда Стодолищенск салбырның коллективи тракторларны чүгле кончуг эки шынарлыг септеп турар. Бо дээрге — күш-ажылды чаа ёзу-биле организастааның түңнели. Салбырның ажылдакчылары кедээ ажыл-агый техниказын септээриниң шынарын башкарар комплекстиг системаны Смоленск областа бир дугаарында шиңгээдип алган. Ындыг системаның бир кезээ болза, бүдүрүлге планнаашкынын дүрген кылып турары, операция бүрүзүнүң учёдун шыңгыы тургусканы болур. Ол чүүлдер эки түңнелдерни берген: септелге дугайында хомудал кирер чоруктар дыка эвээжээн.

Септелге цегиңге кире бээрге, кижиниң кичээнгейин болдура бээр чүве болза, коллективтиң ээлчегде, айда болгаш чылда кылган ажылдарының түңнелин көргүзүп турар электроннуг көргүзүг самбыразы болур. Бүгү-ле ажылдарны ол бир минута хире ылаптыг тодарадып турар.

Септээр машина цехке чедип кээрге, электроннуг шактар ооң кирген үезин санап эгелээр. Дуржулгалыг үш слесарь тракторнуң азы машинаның белдирлерин адыргааш, оларны чуур өрээлче чорудар. Ол ажылдар дооступ-ла, дежурный инженерни чалаар.

Инженер белдирлерни канчаар часкапын хыналдаш, чүнү кылырын тодарадыр.

Цехте байдал заводта байдал-биле дөмейлешкен. Бүгү-ле ажылдарны ылап көрген турар. Специализацияның бичии хевирни ында база нептеретпен. Чижээ, бир бригада соңгу өзектерни септээр, өйи дугаары—моторларны, үшкүлери септээн кезектерни эптээрин боттандырар. Конвейер шак ынчаар ажылдап турар.

Стодолищенскиниң мастерлери ДТ-74, ДТ-54 деп марканың тракторларын моон мурнунда септеп турганындан ам ийи катап хөйнү—560 тракторну септеп турар апарган. Бо таварылгада септелгениң бот-үнези дыка чиик бооп турар.

(СЭТА-ның корр.).

Чаа кино

«УЛАН»

Режиссер Поломуш Океев- бодунуң чаа кинозун «Улан» деп адаан. Кинону «Киргизфильм» үндүрген. Ук кино республиканың киноэкраннарынга удавас үнүп эгелээр. Кол рольдарны Суйменкул Чокморов биле Наталья Аринбасарова ойнап турар.

МЭЭҢ САНАЛЫМ

Бистиң республиканың найысылалы Кызыл хоорайывыстың чурттакчы чонунуң саны чыл келген тудум-на көвүдеп турар. Эң ылангыя чайгы үеде садыг-магазиннерде, чемненилге черлеринде, киоскилерде, кинотеатрлар кассаларында, төп кудумчуларда делгир садыгларда кижилер дыка көвей болур. Ынчангаш борта чүү негеттинерил? Маңаа чугула негеттинер чүүл — кижи бүрүзүнүң ээлчег чурумун сагып билири болур.

Чурттакчы чоннуң культуразы хүн келген тудум улам-на бедип турар. Ынчалза-даа бистиң аравыста аныяк-даа, хар-назыны дегүй берген-даа ийи-чаңгыс кижилер арын-нүүрүн оскунупкаш, боттарының кара туразы-биле чурум үреп, ээлчег барымдаалавас чоруктар бары хомуданчыг. Ээлчег сагып билири кижиниң бичиизинден бедик культурлуг аажы-чаңга кижизиттингенин, чанында турар өске кижилерни болгаш бодун хүндүлеп билирин көргүзүп турар.

Бистиң хоорайывыстың садыгларында эң хөй ээлчег болза аъш-чем садыгларынга эът сада берген үеде болуп турар. Эът сада берген үеде ээлчегни көөр болзувусса, ийи хаът бе, азы оон-даа хөй бе дээрзи билдинмейн баар. Ээлчег маңаа кижилер бот-боттары иткилежир, а ыт-шимээн магазин дола бээр, садыгжы анаа алаакаш, кымның ээлчээл, кымга бээрил дээрзин шуут билбейн баар.

Столоваяларга кандыгыл? База-ла корум-чурум чок: күштүг-ле кижи бажындан кирип, чемни ап турар, а чем кылып турар повар база бодунуң кылып турар ажылындан өске ажылче халый бээр болгаш чемненикчилерниң чоптуг негелдезин тооп көрбес. Чамдык столоваялар чээрби шаа кижини чемгерерде, бир шак чедир хөй шакты чарыгдап турар.

База бир чижек. Мен Сибирьниң улуг курорттарының бирээзи «Ширахолга» чордум. Ында ээлчег кандыын таныштырып көрейн. Курорттарда кандыг ээлчег чок дээр! Изиг суг ваннаазы, изиг малгаш, ижер сүт, чунар-бажың, кино, концерт кассазы, киоск дээш оон-даа өске. Ында кижилер 10—20 эвес, а чүс-чүзү-биле ээлчегде турар. Улуг, биче, хар-назыны элээн дегүй берген кандыг-даа кижилер ында турар. А ээлчег дээрге магалыг. Бистиинде ышкаш иткилежип, ээлчег былаажып, шуугажып турар кижилер чок. Ынчангаш дүрген чылып турар.

Кызыл хоорайывыстың чамдык улуг-даа, бичии-даа кижилери корум-чурум, ээлчег сагып билбес, боттарының болгаш хоорайның ат-алдарын өске хоорайларга безин бужартадып чоруур болгулаары хомуданчыг. Чижек кылдыр мону бижип көрейн. Бис курортка бир катап изиг суг ваннаазынга кирер ээлчээнге турган бис. Ында улуг, биче дээш кандыг кижилер чок дээр, ниитизи-биле 100 ажыг кижи чаңгыс кижи дег турупкан бис. Ээлчээвистиң чылып орары магалыг-ла! Канчангаштың көрүптеривиске, 30 хар чаа чедип турар хире херээжен кижи маңнап келгеш, «мээн ээлчээм мында» дээш, арын-нүүр чокка ээлчег былаашкан тур. Кожазында турган бир херээжен тургаш: «Чүү кончуг арын-нүүр чок, чурум билбес уруг боор» — диди. Тывадан дыштанып турган улус ону уктап кээриниске, Кызылдан барган кижи болду. Бистерге дыка-ла эпчок болду. Моон көөрге, бистиңиде таваржып турар багай чаңчылдар Саян ындынга безин чеде бээрдир.

Ынчангаш чурумну сагыыры, кижилерни ээлчегге өөредири — культураның база бир хевиринге кижизидилге болурдур. Шак бо чаңчыл дугайын чон ортузунга пропагандылаза эки боор деп мындыг бодалымны, саналымны киирдим.

А. МОНГУШ,
Кызылдың № 3 тудуг-монтаж эргелелинде ажылчын.

ҮЕЗИ КЕЛБЭЭН БЕ?

«Дөң-Терезин» совхозтуң төвү, Барыын-Хемчик районнуң өске суурлары дег, база-ла чаагайжыды туттунуп, өзүп турар чурттакчылыг чер. Ынчалза-даа Сайдаа-Өдек, Ээр-Терек кудумчуларында радио ыттавастаан. Ол кудумчуларның чурттакчылары ол дугайында совхоз дирекциязынга болгаш кедээ Советке каш удаа дыңнадып, ажылчы чоннуң хуралдарынга-даа чугаалажып турган. Чугаа болгап, медээ четкен санында-ла кылдырар бооп аазап келген. Аазаашкыннар түңнел чок артпышаан.

Мындыг магалыг үеде радио дыңнаваса берге-дир. Үстүнде ийи кудумчунуң чурттакчылары калбак-делгем Төрээн чурттуң болгаш республика найысылалдарының үнүн дыңнаарын четтикпейн манап турарлар. Хоозун аазаашкындан уштунгаш, ажыл-херекти бүдүрүп, чоннуң негелдезин хандырарының үези келбээн бе?

О. МӨҢГҮН-ООЛ.

АГААР

Бөгүн республикага болгаш Кызылга булуттаар, чамдык черлерге улуг эвес хар чаар, барыын чүк угланыышкынныг хаттың күжү секундада 9—14 метр. Агаарның температуразы 20—25, чамдык районнарга 16—19, Кызылга 20—22 градус соок. Автоорукларга 2—4 километр чедир көстүр.

ТВ

ЯНВАРЬ 23-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00—**«Үе»**. Информастыг программа.
10.40—Эртенги гимнастика.
11.05—**«Бистиң-биле кады кыл, бис ышкаш кыл, бистен дээре кыл»**. ГДР-ден дамчыдылга.
12.05—**«Кино аян-чоруктар клуву»**. Дамчыдылганы Ю. А. Сенкевич чорудар.
13.05—Медээлер.
13.15—16.00 Чапсар.
16.00—Медээлер.
16.20—Социалистиг чурттарның документалдыг телефильмнериниң программазы: **«Польша ЭДЧ-де»**, **«Чалыы назын делегейи»**, **«Далайда кыш»**.
17.10—Альтистер ансамбли ойнаар.
17.30—**«Пролетарская победа» фабрика»**. Телеочерк.

КЫЗЫЛДАН

18.00—**«Тергиин чараш Василиса»**. Мультфильм.
18.20—Телемедээлер.
18.30—**«Төөгүде эң баштай»**. Документалдыг фильм.
19.00—Телемедээлер.
19.10—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.15—**«БАМ-ны тудуп турар бис»**.
20.00—**«Чурук бүрүзүнде — хүн»**.
20.15—**«Бөгүн делегейде»**.
20.30—**«Бистиң Ленинградывыс»**. Документалдыг телефильм.
20.55—**«Революцияның чаалап алыышкыннарын камгалаары — бүгү улустуң херээ»**. Португал Коммунистиг партияның Чиңгине секретары Алвара Куньялдың интервьюзу.
21.10—**«Чырыдары-биле хып»**. Хөй сериялыг уран чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү.
22.30—**«Үе»**. Информастыг программа.
23.00—01.25 **«Куба Республиканың культура хүннери ССРЭ-ге ажыдары»**. Кремльдиң Съездилер ордузундан дамчыдылга. Төнгелде — медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.00—**«Бистиң садывыс»**.
18.30—Пионерлер концерти.

КЫЗЫЛДАН

19.15—Уругларга фильм. **«Тим Талер, азы Садыпкан каткы»**. Телешии. 2-ги сериязы.
20.15—21.00 **«Бистиң Артурувус»**. Телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

КИНО

ЯНВАРЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Эр кижи кожа чорда»** 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«№ 25 сылдысчыгаш»** 10.55, **«Шудургу чоруктуң школазы»** 12.25, 14.15, **«Белен болуңар, дээрги мындаагылар!»** 15.55, **«Чивдиндээш»** 17.25, 19.50 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Альманзорнуң билзээ»** 15.00, **«Кугитангның трагедиязы»** 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Коммунистер мурнунда»** 15.00, **«Улуг чарыш»** 17.30, 20.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:
индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчызының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистерниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16933. Чагыг № 54.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00042.